

„NEMZETBEN ÉL A NYELV”

48. magyar nyelv hete,
Pápa, 2015. ápr. 16.

Édes Anyanyelvünk

2015. ÁPRILIS

XXXVII. ÉVF. 2. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Lengyel Klára:
A segédigék tanítása

Balázs Géza:
A szeretet mozgat napot
és csillagot

Büky László:
Félpénz

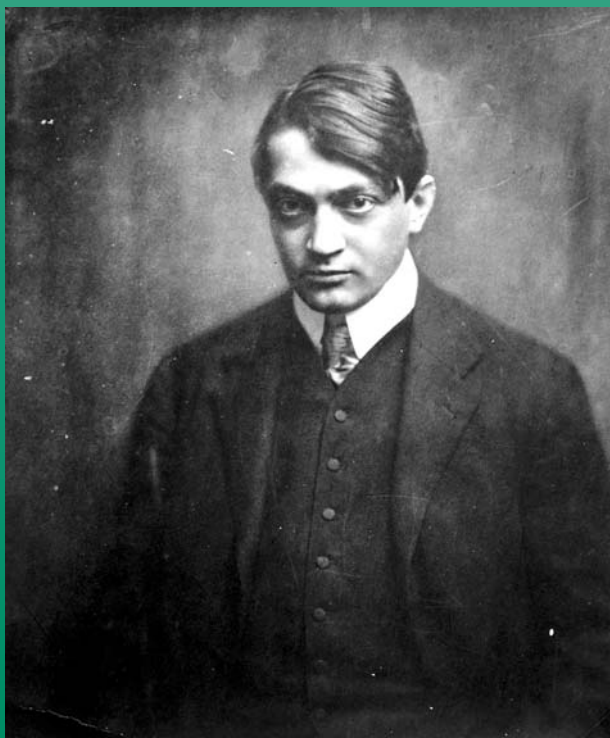
Kemény Gábor:
Mikor van a *matiné*?

Grétsy László:
Téves beleérzések

Fűzfa Balázs:
Idegenként otthon
(Péterfy Gergely:
Kitömött barbár)

Búcsú Szűts Lászlótól

És: új szavak,
események,
kiadványok, nyelvi játékok

Székely Aladár: Ady Endre

É
A

1000-100-90-50-5

1000. adásához érkezett a Beszélni nehéz!/Szórol – szóval rádióműsor, számol be róla Kerekes Barnabás az ifjúsági mellékletben.

100 éve született Lőrincze Lajos. A 48. magyar nyelv hete a Lőrincze-év jegyében nyílik meg 2015. április 16-án csütörtökön 14.00 órakor Pápaán a református kollégiumban.

90. születésnapján köszöntötték Szathmári István professor emeritust, az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékének korábbi vezetőjét, a bölcsészettudományi kar korábbi dékánját. Az ünneppel készült beszélgetést lapunk februári száma közölte.

50 éve indult el a Kazinczyról elnevezett Szép magyar beszéd versenysorozat. A jubileumi rendezvény 2015. április 16–19. között lesz a győri Kazinczy Gimnáziumban. A versenyekekről Németh Tibor igazgatóval készült beszélgetésünk ebben a számban olvasható.

5 éve indult az anyanyelvi juniális sorozata Széchalomban. Idén június 19–21. között lesz a rendezvény. Az előzetes program Hírek rovatunkban található.

(A szerk.)

Székely Aladár (Békésgyula, 1870. március 5. – Budapest, 1940. szeptember 27.) fényképész. Magyarországon a fotóművészeti realizmus első jelentős képviselője volt.

A szakmát először Kolozsváron, később pedig Budapesten tanulta, ahol Mai Manónál és Mertens Edénél inaskodott. Önálló fényképészként 1893-tól dolgozott, előbb Gyulán, majd Orosházán. A századfordulón Budapestre, a Mária Terézia tér (ma Horváth Mihály tér) 1. szám alá helyezte át műtermét. 1908-ban megnyitotta a város egyik első kirakatos műtermét a József körúton, majd 1910-ben az Andrássy út 29.-ben lévő fotószalonban lett társtulajdonos.

Szoros kapcsolatot ápolta a magyar művészvilággal. Ady különösen nagyra becsülte művészetét, Székely számos mell- és egész alakos képet készített róla. Ady halálát követően adta ki azt az albumot, amelyben 7 eredeti Ady-arckép található, és amelyhez Móricz Zsigmond írt előszót.

Több fényképet készített a költő családjáról is, valamint szerelmeiről, Csinszkaról és Lédáról. Megörökítette Babits Mihályt, Móricz Zsigmondot, Eötvös Lorándot, Rippl-Rónai Józsefet és a fiatal Bartók Bélát.

Székely fényképei inkább realisták, mint a korábbi korszakra jellemző festményszerű hatást tükrözők, egyéni látásmódjával megreformálta a magyar portréfényképezést.

A fotózás mellett festett, rajzolt, sőt kispasztikákat és érmekeket is készített. Utolsó művészi korszakában főként politikusokat és a felső tízezer tagjait fotózta. 1940-ben hunyt el, 70 évesen. Sajnos, a háború alatt műtermét bombatalálat érte, és sok üvegnegatívja megsemmisült. Hátramaradt munkái azonban nagy művészeink életének hű lenyomatai.

TARTALOM

1000-100-90-50-5	2
Balázs Géza: A „bányalift” körül... (Beszélgetés Lőrincze Péterrel)	3
Lengyel Klára: Kis magyar grammatika – az iskolában. A segédigék tanítása	4
Balázs Géza: Miért érdekes? A szeretet mozgat napot és csillagot	5
Büky László: <i>Félpénz</i>	6
Kemény Gábor: Mikor van a <i>matiné?</i>	7
K. G.: A <i>féllábú</i> nem <i>egylábú!</i>	7
Grétsy László: Téves beleérezések	8
Zimányi Árpád: Halmazott jelzők szórendje	9
Vasné Tóth Kornélia: Ex libris contra ex webis	10
Grétsy László: Búcsú Szűts Lászlótól	11
Kemény Gábor: Könyvjelző	12
Fűzfa Balázs: Idegenként otthon (Péterfy Gergely: Kitömött barbár)	13
Ludányi Zsófia: Kétéves a helyesírás.mta.hu tanácsadó portál	14
Minya Károly: www.manyszi.hu	15
Balázs Géza: Az 50 éves rendezvény alappillérei (Beszélgetés Németh Tibor iskolaigazgatóval a Szép magyar beszéd versenyről)	16
Hírek – tudósítások	17
Pontozó	18
Keresztretjévény	19
Új szavak, kifejezések (84.)	19
Kemény Gábor: Utolsó oldal	20
Ifjúsági melléklet (Szerk.: Kerekes Barnabás) I–IV	

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felolós kiadó: Juhász Judit

Felolós szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség: Balázs Géza balazsge@due.hu, Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com, Hujber Szabolcs (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Bencédy József (elnök), Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet, Hujber Szabolcs, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu, ea.szerkesztoseg@gmail.com

A szerkesztőség csak a megrendelt íráskért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem örzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.). Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél. E-mail: hirlapelofigetes@posta.hu Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvápolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális Alap,

a Magyar Művészeti
Akadémia,

a Consequit Csoport,

a Magyar Fejlesztési
Bank
segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

A „bányalift” körül...

Lőrincze Lajos születésének centenáriumán fiával, **Lőrincze Péterrel** beszélgettem, aki fáradhatatlanul ápolja édesapja emlékét.

BG: – Milyen emléket idéz vissza leggyorsabban édesapjáról?

LP: – Gyermekeként játszom édesapám dolgozószobájában, a kézikönyvekkel teli forgatható könyvespolc, a „bányalift” körül. Természetesen az egyes könyvek jellemzőit is megjegyeztem, így tízéves koromban már tudtam, hogy a Czuczor-Fogarasi hatkötetes vagy hogy a félbemaradt Gombocz–Melich etimológiai szótár a „geburnus”-nál végződik. Azt persze nem tudtam, mi is az a „geburnus”.

– **Fel sem vetődött, hogy Ön is nyelvész lesz?**

– Soha. Környezetünk tele volt példákcal, hogy milyen gondokhoz, netán emberi tragédiákhoz vezet, ha a gyermek szülője foglalkozását kívánja folytatni. Ha sikertelen, akkor mindenki a felmenőhöz hasonlítja, ha pedig sikeres, akkor nem tudja magáról lemosni, hogy előmenetelét a szülői összeköttetéseknek, protekciónak köszönheti. Én egyébként egészen az egyetem végéig legújabb kori történelemmel, ezen belül is az első világháborút követő békeszerződések kisebbségvédelmi rendelkezéseivel akartam foglalkozni. Aztán egy véletlen folytán nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó közgazdász lettem.

– **Másképp kérdezem: pályaválasztására volt-e hatása édesapjának?**

– Természetesen. Abban, hogy foglalkoztatott a kisebbségek – és elsősorban a magyar kisebbség – helyzete az első világháborút követően, komoly szerepet játszott, hogy családjunk mindennapjai az „ötágú síp” jegyében teltek. Természetes volt, hogy évente többször Kolozsvárra utazom apám barátaihoz, nyelvész kollégák családjához, a nappaliban gyakran felbukkannak a nyugati magyar irodalom jeles képviselői, a magyar nyelv elkötelezett barátai, a kiváló kertépítő Torontóból vagy az egyetemi barát baptista prédikátor és jól menő nőgyógyász, Haraszi Sándor Atlanta mellől. Ugyancsak apámnak köszönhető, hogy a hatvanas évektől a vajdasági politikai és irodalmi lapokból tájékozódhattam a világról. Bár a Magyar Szónak is megvoltak a tabui – nem lehetett például írni a második világ-

Névjegy

Lőrincze Péter (1948) a Kodály Zoltán Zenei Általános Iskola és a Móricz Zsigmond Gimnázium zenei tagozata elvégzését követően közgazdászként minisztériumokban dolgozott, majd 1981-től a Magyar Kereskedelmi – később Gazdasági – Kamara főtitkára lett. Három év római kiküldetés után a Deloitte & Touche egyik budapesti, majd regionális vezetője. Az elmúlt tíz évben a TriGránit csoport alelnökeként, a VOSZ ügyvezető elnöke főtanácsadójaként dolgozott, és van egy családi tanácsadó cége is. 2008–2009-ben a Reformszövetség koordinátora. Legfontosabb társadalmi megbízatása: a párizsi székhelyű, az OECD-hez kapcsolódó Business and Industry Advisory Committee alelnöke. Feleségével 26 éve vannak együtt, fia informatikai vállalkozó.

háború végén lezajlott magyarellenes intézkedésekről –, az újságból, ismerjük el, sokkal árnyaltabb kép jött át a világról, mint a hazai orgánumból. Az Új Symposionnak köszönhetően például Gion Nándor több évtizedig tartó barátságát. Kezdeti középiskolás lehettem, amikor – a Nagyvilág című havi folyóirat révén – felfedeztem magamnak az amerikai írókat, Tennessee Williamst, Saroyant. Apám érdeklődéssel figyelte a folyamatot, majd figyelmeztetett, hogy jó olvasni amerikai írókat, de talán több figyelmet kellene szentelni a körülöttünk lévő nemzetek kultúrájának. Útmutatása alapján kezdtem el

foglalkozni Közép-Európa történelmével, irodalmával. Ennek aztán közgazdászként is gyakran hasznát vettem. Egy bankárnál volt tárgyalásom Bukarestben, irodája falán a régi száz lejesnek az ábrázolása volt. Én azonnal szóltam, hogy ismerem az „eredetit”, Grigorescu híres festményét. Máskor a Román Nemzeti Bank alelnöke fogadott, akit történetesen Bogzának hívtak. Azonnal közvetlenné vált a légkör, amikor megkérdeztem, nem rokona-e a híres publicista Bogzának? Hát még amikor felidéztem, hogy ismerem Bogzának Sadoveanu temetéséről szóló tudósítását... Ugyancsak apám intett, hogy mindig tiszteletben kell tartanunk szomszédaink érzékenységét. Nemcsak arról van szó, hogy megismerkedéskor nem kezdünk el azonnal olyan témáról beszélni, amelyről tudjuk, hogy a két ország tudományos körei, netán politikusai nem ítélik meg azonosan. Ide tartozik az is, hogy vigyázunk a nevek kiejtésére, Brâncuși-t például nem „olaszosítjuk”, hanem tudjuk, hogy ő „Brinkus”.

– **A nyelvérzékét édesapjától örökölte?**

– Azt hiszem, nem. A családban a nyelvészeti édesanyám volt, róla is szeretnék megemlékezni. Vehovszky-Emerich Erzsébet Mályusz Elemér kedvenc tanítványa volt. Mint középkori történésznek természetesen ismernie kellett a korabeli latin, az oklevél-németet. A második világháború alatt könyvből megtanult oroszul, amikor a szovjet csapatok elérték Pápát – akkor édesapámmal az ottani református kollégiumban tanított –, jelentkezett tolmácsolni. Később magyarrá fordította Grekov Az orosz parasztság története a legkorábbi időkől a XVII. századig című művének első kötetét. Gondoljunk bele a feladat bonyolultságába! Több évszázad időbeli távolság, a magyartól eltérő kultúra, ismeretlen szókincs. Hány szótár, értelmező kiadvány kellett egy szó megfejtéséhez? Anyám szorgalmazta kis korunktól kezdve, hogy hűgummal nyelvet tanuljunk. Kezdtük a franciával, majd jött a német. Így Kolozsváron az egyetem szász diákjaival már németül tudtam beszélgetni.

– **Hogyan foglalná össze a centenárium alkalmával „apai örökségét”?**

– Az alkalomhoz illő pátosszal azt mondanám, hogy apám példája tanított meg „nemzetben gondolkodni”. Életutam több pontján is kaptam tőle gyakorlati segítséget. A közgazdasági egyetem elvégzését követően 1973–74-ben a New York-i Fordham egyetemen vettem részt közgazdász továbbképzésen, ennek kezdeményezője a már említett egyetemi barát, atlantai orvos, Haraszi Sándor volt. Kis túlzással ma is abból élek, amit akkor és ott megtanultam. Vagy komoly hasznát veszem ma is annak, hogy beszélék oroszul. Ezt a tudást is jórészt az alatt a hat hét alatt tökéletesítettem, amit apám kapcsolatai révén egy Ungvár melletti egyetemi táborban tölthettem. De azt is tőle tanultam, hogy ha valaki valamilyen szempontból negatív véleménnyel volt rólam, akkor nem azzal kell törődni, hogyan lehet a véleményt vitatni, hanem arra kell törekedni, hogy az illető a véleményét tetteim alapján megváltoztassa.

Balázs Géza

Kis magyar grammatika – az iskolában

A segédigék tanítása

A cikk valódi, levélbeli párbeszéd a gyakorló magyartanár (Csombor Rita = CsR) és az egyetemi docens (Lengyel Klára = LK) között.*

CsR: A segédige tanítása és tanulása mind a tanárnak, mind a tanulóknak nehéz feladat. A tankönyvek is mostohán bánnak a segédigékkel. A Kerettanterv például nem illeszti be egyértelműen a segédigéket a szófaji rendszerbe. Az ötödik-hatodik évfolyamos nyelvtananyagban elsikkadnak a viszonyszók. Több nyelvtankönyvben nem szerepel a segédigék meghatározása sem, néhány tankönyv pedig hiányosan vagy rosszul közli a segédigék fajtáit. Alapvető kérdéseim tehát: Mi a segédige? Mi a segédigék legfontosabb szerepe? Hogyan tanítsuk az iskolában?

LK: Véleményem szerint a segédigét mint önálló szófajt nem szükséges, sőt korai az általános iskolai tananyagban erőltetni, holott igen jelentős szerepük van a nyelv szerkezetének megformálásában, ráadásul elképzelhető, hogy idegen nyelv tanulásában a gyerekek hamarabb szembesülnek a segédige létével, és hamarabb megtanulják a segédige fogalmát.

Először is tisztázzuk, mi a segédige. – A segédige olyan szó, melynek nincs tartalmas fogalmi jelentése, hanem nyelvtani viszonyjelentése van; a mondatban csak része az állítmánynak, tehát nem önálló állítmány; úgy toldalékoljuk, mint az igét (de legtöbbször a toldalékolhatósága hiányos). Nem vagyok a korai nyelvtani definíciók híve, ennek ellenére a segédigét így definiálnám: A segédige nyelvtani viszonyzó, mely igei toldalékolhatóságával összetett szóalakokat és összetett mondatrészeket hoz létre. – A definíció (bármennyire helyes is) rendkívül bonyolult, szinte felfoghatatlan az alsóbb fokú oktatásban részt vevők számára.

A segédigéknek alapvetően két típusát különböztetjük meg. Az úgynevezett szóalakteremtő segédigék egy szófaj, méghozzá az ige alakjának létrehozatalában vesznek részt. A legismertebb képviselője a jövő időt kifejező *fog*, pl. *Ezt a dobozt szépen be fogom csomagolni*. Az úgynevezett mondatrésztartó segédigék összetett (névszói-igei) állítmány részei. Azért felelősek, hogy az állítmány idejét, módját, számát és személyét fejezzék ki. Leggyakoribb mondatrésztartó segédigénk a *(van) vagyok, vagy, voltam, leszek* stb. olyan szerkezetekben, mint *Fárasztó volt ez a séta; Innentől már könnyebb lesz a dolgunk; Te leszel a legügyesebb fiú*.

A segédige tanítását érdemes egyeztetni az idegen nyelv tanításával foglalkozó tantervi anyaggal. Amennyiben a tanítandó idegen nyelv grammatikai ismeretei között szerepel a segédige, úgy érdemes a magyar nyelvben is bemutatni, hogy a tanuló jobban megértse szerepét a mondatban. Az általános iskolában egyébként kerülném a segédige fogalmának tanítását: korainak és megterhelőnek tartom. Az ige jövő idejének oktatásánál és az összetett állítmány bemutatása esetén is egyszerűen *szó*-nak, esetleg *viszonyzó*-nak nevezném. Annak azonban semmi értelmét nem látom, ha egy tankönyv besorolja a típust a táblázatba, és be sem mutatja a használatát. A szófaji táblázatnak nem kell minden szófajt bemutatnia, különösen alsóbb évfolyamokon nem.

CsR: Tehát mit és mikor?

LK: A szófaji táblázatban – véleményem szerint – a viszonyszók között elég a névelőt, a névutót és az igekötőt felismertetni az általános iskola nyolcadik osztályának megfelelő évfolyamig, de néhány viszonyszót, például a segédigenevet, a névutómelléknevet, az igei segédszót és a határozóvá tevő *mint*-et még az érettségi tananyagba sem illeszteném, kizárólag az egyetemen oktatnám.

* Ha magyartanár vagy más olvasóink hasonló kérdéseket tesznek föl, a párbeszédet folytatjuk. (A szerk.)

CsR: Jelenleg azonban a segédige tananyag. A viszonyszók közé soroljuk, de a viszonyzókat nem minden tankönyv tárgyalja önálló szófajcsoportként. Mikor érdemes tanítani a segédigét? A viszonyszók között vagy például az ige mellett?

LK: A segédige valóban a viszonyszók egyike. Vannak grammatikai szerepű és nem grammatikai szerepű viszonyszók. A segédigéket a grammatikai viszonyszók közé soroljuk. Ha a tananyagban szerepel, az összefoglaló szófaji táblázatba be lehet írni a segédigét. Tanítani azonban nem érdemes külön szófajként az alsóbb évfolyamokban. Magam a viszonyszók mindegyikéhez hasonlóan ott említeném a segédigéket, ahol feladatkörüket betöltik: az ige alakjai között említeném a *fog* és a *volna* szavakat, valamint az állítmány alakjai között a *volt*, *vagyok*, *leszek* stb. szavakat. Az igeragozás taglalásában feltétlenül jelen kell lennie a jövő idő kifejezőeszközének, a *fog*-nak. Itt a *volna* szót is meg lehet említeni, mely a tudományos rendszerezés szerint nem segédige, hanem segédszó. Ha nem erőltetnénk a gyerekekre a *segédige* terminust, akkor nem kellene azzal vesződni, hogy a *volna* szó más kategóriába van sorolva. Az állítmány viselkedésének bemutatása pedig tartalmazza az összetett, illetőleg névszói-igei állítmányok idejének, módjának, számának és személyének bemutatását, s a témakörön belül szólni lehet a *szép voltam/leszel/vagy/lehetnél* stb. állítmányok viszonyzaváról. A tanítás sorrendjének ez a módja megfelel annak a funkcióközpontú szemléletnek, mely a névelőt és a névutót a főnév közelében, az igekötőt az ige közelében oktatja.

CsR: A 2014/2015-ös tanévben kétféle nyelvtankönyv közül választhattunk, meglátásom szerint egyik sem segít a problémánk megoldásában. Az első a kísérleti könyv, ahol a segédigék között fel vannak sorolva az *akar*, *kell* és a *szokott* szavak is. Ezek valóban segédigék?

LK: Én is megnéztem a kísérleti tankönyveket. A 6. osztályos tankönyvben már a viszonyszók meghatározása is helytelen (és értelmetlen, de ezzel itt nem foglalkozom). A segédigéket a tankönyv teljesen fölöslegesen említi önálló fejezetben. Ez a hat sor kevés is, rossz is. Az *enni fog* bemutatása okosabb lenne egy táblázatban, illetőleg paradigmászerűen. A következőképpen:

Az ige jövő idejét nem toldalék fejezi ki, hanem egy viszonyzó, a *fog*. Például *fut* (jelen idő), *futni fog* (jövő idő). Az ige fogalmi jelentését a jövő idejű alakban egy főnévi igenév tartalmazza (*futni*), a jövő időt és a cselekvő számát és személyét pedig a *fog* szó fejezi ki a megfelelő toldalékokkal. Pl. *én futni fogok, te futni fogsz, ő futni fog, mi futni fogunk, ti futni fogtok, ők futni fognak*.

A meghatározás nevetséges (eszerint az *enni fog* azt jelenti: „a jövőben jut táplálékhoz”, vö. 114. oldal).

Megismétlem azt a véleményemet, hogy hatodik osztályban kizárólag az ige mellett tanítanám a segédigét, és minden bizonytalansággal a terminus nélkül, csupán *szóként* vagy *viszonyzóként* említve, de erről feltétlenül konzultálni kell az idegen nyelv szakos kollégákkal.

Sem az *akar*, sem a *kell* nem segédige a magyar nyelvben. Néhány tanulmányban olvashatunk ugyan arról, hogy ezek a szavak segédigék, illetve segédigeszerűek, de nincs bizonyíték arra, hogy ezek valóban a segédigék közé tartoznának. Nagy baj lenne, ha a *kell* és az *akar* szavakat a gyerekek nem ígének tanulnák, hiszen nem tudnának eligazodni a mondatelemzésekben. Pl. *A kell egy alma és az Akarok egy almát* mondatokban nem találhatók állítmányt. A *szokott* szó lehet ige, pl. *János a korai felkeléshez szokott*; és lehet segédige: *Marci keddenként edzésre szokott járni*. Ennek a felismerése azonban egyetemi tananyag. Nem tudom, nem értem, miért kell a hatodikos tankönyvben szerepeltetni.

Kedves Rita, köszönöm kérdéseit. Remélem, lesz még kedves és ideje további oktatási kérdések megvitatásához.

Lengyel Klára

Miért érdekes?

A szeretet mozgat napot és csillagot

Nekem mindig nagy és elegendő világ volt Magyarország. És most kicsi lett a Föld. Egy éven belül meglátogattam a Csendes-óceánt keletről is, nyugatról is. Tavaly az Óceánia közepén lévő Mikronéziában kutattam eltűnt civilizációk után, egy évre rá egy prehiszpán expedícióval visszatértem a Karib-tenger és a Csendes-óceán között elterülő Közép-Amerikába. De miért?

Ennek több oka van. Ahogy már említettem, „az emberélet útjának felén”, 2005-ben egy meghívásnak eleget téve ellátogattam Közép-Amerikába, ahol a tikali maja piramisok látványa megrendített. A rákövetkező években a világ számos eltűnt, elpusztult civilizációját kerestem – a kambodzsai Angkort háromszor is, s ez indított el a Csendes-óceán közepén lévő titokzatos, alig kutatót Nan Madol fölfedezésére.

Útjaimon nemcsak a múlt homályában megmagyarázhatatlanul eltűnt civilizációk (és nyelvek) keltették fel érdeklődésemet, hanem meg tapasztaltam az emberiség sokféleségét is. Nagy tanulság ez egy kulturális és nyelvi antropológusnak. Most már nem csak könyvekből ismerem desszertként a szöcskeropogtatást, a kutyaevést, a rituális halottegetést. Megismertem az életmódok sokféleségét, rácsodálkoztam arra, hogy Ázsiában mennyire szerény körülmények között mennyivel boldogabbak az emberek, mint mi. Elgondolkodtatott, hogy még a legszegényebb országokban is rendszerint jobb mobiltelefonja van az embereknek, mint nekem; valamint az is, mi lenne, ha az egész világ pontosan olyan „szegény” nivón akarna élni, mint egy közép-európai (magyar) ember.

Megérintett a vallások sokfélesége és elevensége. Megismerkedtem az iszlám változataival, a ramadán ideji csönddel és esti föléledéssel. Ománban barátságosan hívtak a mecset melletti esti falatozásra. Iránban elmentem Khomeini ajatollah sírjához, de az örök elemálltak. Jangonban egy burmai férfival léptem be az anglikán templomba, a pap nagy szeretettel fogadott. Azerbajdzsán kis falujában egy új katolikus felekezet képviselőit ismertem meg. Ismerkedtem a buddhizmus változataival Srí Lankától Vietnámig. Eljutottam Nepál és India határán Buddha szülőföldjére, sok helyen láttam Buddha „lábnyomát”, részt vettem a Srí Lanka-i Ádám-hegyre vezető buddhista-hinduista-keresztény zarándoklaton. Elgondolkodtattak a piros festékkel és rizzsel teliszórt hinduista szentélyek és a szinte borzongató templomok. Meglepett a katolikus vallás Fülöp-szigeteki és Srí Lanka-i átfutottsága, Közép-Amerikában pedig az, hogy a templomokban mennyire vidám énekeket énekelnek.

Foglalkoztatott a világ politikai sokfélesége is. Úgy látom, hogy a demokráciák és a diktatúrák között számos átmenet van; sok ország törekszik arra, hogy hangsúlyozza a „népi” jelzést, egyesek még a szocialistát is, de minden ország valamilyen kapitalista utat követ. Laosz kapcsán a következő politológiai nonszenszt találtam ki: buddhista kapitalista szocializmus. Megdöbentő, ha valaki kívülről, a helyi sajátosságokat nem ismerve akarja megmondani, hogy mi a jó a másiknak... Európa szinte biztos, hogy egész Ázsiát betiltaná. Az országok politikai berendezkedésére sok jel mutat a határátlépéskor: van, ahol kiemelnek, interjúznak (Izrael), létezik írszfotó (Dubai), sok helyen fényképeznek, újjlenyomatot vesznek (USA, Guam). A kitöltendő kérdőívek száma, nagysága és a kérdések jellege sok mindent elárul az adott országról. A nemünket mindenhol megkérdezik (mindenhol csak két rovat van, mi lesz veled Európai Unió, ahol most divat a „nemsemlegesség”), és nincs adatvédelem.

Részlet a szerző *Körbejárt Föld* című, készülő könyvéből. Útjait az Inter Nonprofit Kft. és a RobiTours támogatja. (A szerk.)

Tanulmányoztam az írásmódok sokféleségét, a szanszkrit, páli, maja, arab írást, a különféle hieroglifákat. Mianmarban láttam a világ legnagyobb „könyvét”: Buddha beszédeinek egy-egy lapja egy-egy külön sztúpában foglal helyet, s most egészen közelről megnéztem a legértékesebb fennmaradt maja kódexet is.

Útjaim során kavarnak bennem az országok, városok, pénzek, nevek és nyelvek. Érdekes, hogy a világnyelvek (orosz, francia, német) közül ma már egyikkel se lehet boldogulni. Viszont egész kezdetleges angol nyelvtudással a világ legtöbb részén elboldogulhatunk. Profi angolgal kevésbé! Vannak makacsul ellenálló területek: például a nagyon elzárt vidékek, falvak, illetve általában a spanyol nyelvű területek. Úgy látszik, a világnyelveket beszélők elkényelmesednek.

Meglepő számomra, hogy míg a magyar oktatási rendszerváltás egyik szimbolikus lépése volt az iskolai egyenköpeny eltörlése, addig a világ legtöbb részén, még a legszegényebb országokban (Mianmar, Nepál, Guatemala) is a gyerekek patyolatliszta fehér vagy színes egyenruhában mennek iskolába.

Valódi veszélyben ritkán éreztem magam. A turistacsapdák többségét elkerültem, igaz, Indiában nem mindig. Mexikóvárosban féltem, amikor a főtérről rossz irányba indultam. A Külügyminisztérium honlapja szinte minden országtól óv. Ez alapján el se indulnánk. Igaz, a szegényebb közép-amerikai országokban minden intézmény kapujában géppuskás őr áll, sőt, még az ételmeztartóban a joghurt mellett is. San Salvadorban fegyverroportásra ébredtünk.

Rólunk, magyarokról keveset tudnak. Ha beszélni hallanak minket,

leginkább spanyolnak gondolnak. Egy belize-i hölgy megkérdezte, milyen nyelven beszélünk, mert annyira „szexi”. Megkérdezték, hogy mihez hasonlít a magyar nyelv. A Hungary országnév hallatán sokan ironizálnak: hungry? A magyar focit és Puskás Öcsit szerte a világban ismerik. Kevesen tudják, hol van Magyarország. Valódi nemzetstratégia lenne, ha mindig vinnénk magunkkal képeslapot, országismertetőt, mert az emberek mindenhol érdeklődők és hálások a kis ajándékokért. Mosolytalan országban élek, a világban meglepett a derű és a segítőkészség. Ha érdeklődünk, összegyűlnek az emberek, tanácsot adnak, megállítják a buszt. A Maldív-szigeteken egy fiatalember kifizette a taxinkat, Azerbajdzsánban átadták a helyet egy zsúfolt kisbuszban. A vietnami állatkertben egy kislány nem az elefántot nézte, hanem minket, és kérte szüleit, hogy fotózzanak le bennünket. Az is érdekes, hogy míg nálunk Magyarországon valamiféle „diszkrimináció tilalma” miatt nem lehet a hazai lakosoknak külön kulturális kedvezményt adni, addig másutt támogatják a hazai lakosságot (a Tadzs Mahalba 25-szörös áron válthat jegyet a külföldi).

Útjaim különösen két tekintetben alakították gondolkodásomat. Az egyik: az összeomlás teóriája. Minden civilizáció egyszer csak eljut egy fokra, hogy felszámolja önmagát. S ennek vannak előjelei, amelyeket rendszerint vagy nem vesznek észre, vagy rosszul értelmeznek az érintettek. Az összeomlások törvényszerű következménye a feledés. Az új kultúrák ráépülhetnek a régre, de a felejtés gyors és megállíthatatlan. Jared Diamond *Összeomlás* című könyve bőven taglalja ezt. Másik nagy élményem: az Ázsia-ézés. Ázsiában más az idő- és a térvizony. Sári László írja: „a legjellemzőbb Ázsia-élmény: a végtelenség szabadító élménye”. Bennünket európaiakat „kértértékű” (igen-nem) logikai gondolkodásmód vezet. Arisztotelész hiába figyelmeztetett a „kizárt harmadik” törvényére. Gondolkodásunk gúzsba van kötve: „uralkodóvá tettük magunk fölött az egyirányú, lineáris időt”. Az utazás, amennyiben valóban megismerés, hozzásegíthet egyfajta megtisztuláshoz, lelki átalakuláshoz.

A hosszú repülőutakat, repülőtéri várakozásokat, üres időket olvasással töltöm. Legutóbbi utamon újraolvastam Dante Isteni színjátékát. Utolsó sorai rimelnek hazatérő érzéseimmel: „Csüggedtem volna, lankadt képzelettel, / de folyton-gyors kerékként forogott / vágyat és célt bennem a Szeretet, mely / mozgat napot és minden csillagot” (Babits Mihály fordítása).

Balázs Géza

FÉLPÉNZ

Bizonyára sokunk találkozott a reklámokban azzal a csábító ajánlattal, hogy csak most és csak itt kaphatunk meg valamit „félpénzes akció” során.

Nemrégiben egyetemi hallgatóimnak a *kitrálkotty* szót említettem a hangutánzó szavak példajaként, amelyet – természetesen? – nem ismertek. Igyekeztem emlékeztetükbe idézni Kodály Zoltán népdalfeldolgozását a Székelyfonóból, de sikertelenül. A dalt Bartók Béla gyűjtötte Udvarhely megyében, Felsőboldogfán 1903-ban:

*Én elmentem a városba félpénzzel,
Tyúkot vettem a városba félpénzzel,
Tyúkom mondja: kitrálkotty!
Kárikittyom, édös tyúkom, mégis van egy félpénzem.*

A félpénz réce, lúd, pulyka és más jószágok megvétele után különös mód megmarad, az állatok hangja pedig rendre változik az újabb szakaszokban. A dal szövegének humorát csak az fogja föl, aki tudja, mi fán terem a *félpénz*.

E szó nincs meg A magyar nyelv értelmező szótárában, amely a múlt században készült, nincs meg Czuczor Gergely és Fogarasi János XIX. századi szótárában sem. A néhány éve kiadott nagy tájszógyűjteményben, az Új magyar tájszótárban egy adat van Koltórol: *filpínz*, és egy hódmezővásárhelyi: „Járt mán a vásárbán *félpénzzel*”. Az előbbi ’fillér’-nek tartja a szótár.

Az MTA Nyelvtudományi Intézete Nemzeti szövegtárának mintegy százkilencven millió adata között mindössze hét előfordulást találhatni, ebből kettő az újságnyelvből, a többi a mai szépirodalmi nyelvből való. Ezekből sem győződhetünk meg pontos jelentéséről. Az egyik adat például: „Mini, a szentendre *félpénz* vagy hárombuznyákos” – a talán szlovák eredetű *buznyák* ’legkisebb értékű pénzérme’ jelentésű. Az említett intézet Történeti szövegtára huszonegy adatot tartalmaz, ezekből vagy tucatnyi Határ Győző *Gólghelóghi* című misztériumjátékából származik. Egy kókler valami főzetet árul *félpénzért*, egy mutatványoshoz *félpénz* a bemenetel, ám közelebbi nem derül ki róla. A kivételként említett adat egy Hatvani Imre szabadcsapatának szervezéséről szóló történelmi munkában van. Érdeemes hát a régiségben kutatni tovább.

Az Erdélyi magyar szótörténeti tár ’féldénár, fillér’ jelentésűnek tudja a *félpénz*-t 1681-ben: *végeztük hogy az Meszarosok az jo es kóver husnak fontyat Pünkosdik két két pénzen adgyák az alab valonak mas fel penzen*. Vannak későbbi adatok is, például 1735-ből: *mas Városokbannis a Hentesek fel penzel alább mérik a hust mint a Meszarosok*. Még állandó szókapcsolatot is följegyez a szótár: *nem volt félpénz ára becsülete*. Szabó T. Attila jegyzetet fűzött a szó-

cikkhez: „A *félpénz* v. *féldénár* a magyar forintnak 200-ad, a körmöci aranyának 1008-ad része. – Más neve: *aprópénz*, *babka*, *batka*, *fillér*, *negyedkrajcár*, *obulus*.” Szabó T. arra is kitér, hogy régi szótárírók (Szenczi Molnár Albert 1604-ben és nyomában Pápai Páriz Ferenc, majd Bod Péter) jegyzik a *félpénz*-t, amely a legkisebb ezüst pénzdarab volt még a XVII. században is.

A numizmatika számon tartja, hogy a kis értékű ezüstpénz után 1 és ½ krajcáros rézpénzek veretését az 1760. október 27-i császári pátenssel Mária Terézia rendelte el. „Egészen aboleáltatának [= eltöröltetének] a krajcár, poltura és félpolturas pénzek, pedig ezek nagy commodumára [= hasznára] voltak az embernek a vásárlásban, emellett kicsinyek lévén sok kevés helyen elfért” – idézi Rettegi György hajdani önéletréséből a Szótörténeti Tár tudós szerkesztője. 1816-ban új, negyed-, fél- és egykrajcáros rézpénzeket vertek. Ezek 1852-ig maradtak forgalomban.

A reformkorban is föl-föltűnt a szó a sajtóban, a The Penny Magazine-t *Félpénzes Lapok* címen említi a Sokféle 1832-ben, német megfelelőjét pedig *Das Pfennig Magazin*-nak.

A *félpénz* szó néhány népmesében is föllelhető: „Királyi atyjától s király édesanyjától a fiú igen nagy szomorán elbúcsúzik. A sok kénált pénzekből többet egy karajczárt se tett vót magához, csak avval a *félpénzvel* indult vót meg.”

Legrégibb bibliafordításunkban, a Müncheneri Kódelexben kétszer is van *félpénz*: „Nemde öt verebek adatnak egy *fél pénzen*”, a latin bibliaszövegben a legkisebb római pénz, az *as*, illetőleg a *dispondius* van.

Félpénz szavunk esetleg német hatásra alakult, mivel egyes német bibliafordításokban is szerepel a *halb* ’fél’ ebben a vonatkozásban. Mindenesetre már a híres, tizenegy nyelvű Calepinus-szótárban is benne van az említett *as* magyar megfelelőjeként.

A szó további megléte a köznyelvben a reklámszövegek révén ’félárú; olcsó’ jelentésben várható. Ugyanakkor a szépirodalom őrzi a ’kis értékű pénz’ jelentést a régiségből. Németh László egyik drámájából is lehet idézni példát: „Az itteniek nem azért koptaltak a hóstátban [= a város külső részén] *félpénzen*” (Apáczai).

Hasonlóképp az eredeti jelentés érezhető itt is: „Lehajoltam, s ha borzadtam is, de megnéztem jól. Bokában volt levágva a sas-láb, s rajta a mocskos színű bőr *félpénzekben* törekedett megvedleni” – mondja Tamási Áron Ábele a regény nevezetes sas-madarával kapcsolatosan. A pikkelyes bőr színe, a pikkelyek mérete félpénznymi. Ne felejtjük, a *pikkely* lehet ’pénz’ is, igaz, csupán a halak bőrén. Idézem a főnti reklámot egészében: „Halvásár – *félpénzes akció!*”

Büky László

Mikor van a matiné?

A Bartók rádió reggeli műsorában azt hallom a műsorvezetőtől, hogy „a Szépművészeti Múzeum *délelőtti matiné előadásra* várja az érdeklődőket”. Máskor viszont az üti meg a fülemet, hogy valaki ugyanebben a rádióban *délutáni matinét* emleget.

Első hallásra az előbbi tautológiának (önisméltésnek, fölös isméltésnek), az utóbbi pedig oximoronnak (önellentmondásnak, jelzett szavával ellentétes értelmű jelzőnek) véltem. De az első benyomás alapján nem ajánlatos nyelvhelyességi véleményt formálni. Nézzünk meg inkább néhány szótárat, mit mondanak a *matiné*ről!

A Bakos-szótár szerint a francia eredetű *matiné* főnév jelentése: 'délelőtti előadás, hangverseny, filmvetítés'. Rendben van, én is így tudtam, hiszen a szó a *matin*ből ered, az pedig reggelt vagy ritkábban délelőttöt jelent. De ha egy későbbi keletű idegenszó-szótárt is fellapozunk, abból már egy kissé bonyolultabb kép tárul elénk. Az Osiris Kiadó szótára szerint a *matiné főképp* délelőtti, de semmiképp sem esti előadás (pl. zenei, színházi, tévé- vagy mozielőadás). Vagyis *matinét* nem csupán délelőtt, hanem délután is tarthatnak, a lényeg az, hogy nem este.

Ezt az értelmezést erősíti az Eckhardt-féle francia–magyar nagyszótár *matinée* cikke is, amely szerint a szó nemcsak reggelt vagy délelőttöt jelent, hanem sokszor *délutánt* is. Másik jelentése a nálunk is ismert 'matiné', vagyis 'délelőtti vagy *délutáni* előadás'. Sőt az *en matinée* kifejezés mellett ezt a magyar megfelelőt találjuk: *délutáni* előadásban.

Mikor van tehát a *matiné*? A szótárak alapján lehet délelőtt is, délután is, csak este nem, hiszen épp ez különbözteti meg a szokásos időpontban tartott színházi előadástól. Ha viszont a szó nem jelöli egyértelműen a napszakot, akkor lehet létjogosultságuk az olyan, első hallásra pongyola szókapcsolatoknak is, mint a *délelőtti* vagy a *délutáni matiné*.

Jól igazolja ezt az a futó tallózás, amelyet a világhálón 2013. május 30-án végeztem. E szerint az előbbire kb. 6780, az utóbbira háromszor annyi, kb. 22 700 találat akadt. Néhányat kimáztam a jellegzetesebb példák közül. Most ezekből szemelgetek.

A pénteki mozi vetítéseken túl [azaz: a pénteki mozielőadásokon kívül] volt délelőtti matiné kicsiknek és régi magyar film nyugdíjasoknak;

Más a premier, a főpróba, a délelőtti matiné, a tizedik előadás tapsa, és más egy 1956. október 23-ai esti taps, mikor már behalatszanak a Rádió előtti puskaropogások;

Brahms[-], Liszt[-]művek hangzanak majd el egy délelőtti matiné keretében;

November 30-án a délelőtti matiné keretében Madarász Iván Erkel-díjas zeneszerző [...] ezúttal a gitárt, a fuvalót és a kürtöt mutatta be;

A mozi vezetősége délelőtti matiné előadásokra invitálja a gyerekeket és a hozzátartozóikat;

A gyermekek nyitottsága [...] egy valóban különleges és megihitt eseménnyé változtatta a délelőtti matiné koncertet;

A december 12-i mesebalett címe A Kis Hableány 2 volt, amelyet az MMIK színháztermében rendeztek meg délelőtti matiné jelleggel.

Más példák közül az is kiderül, hogy a hét vagy inkább a hétfőre melyik napján rendezik a „délelőtti matiné”-t:

Március 2-án 10 órától 12.10-ig Tavaszváró szombat délelőtti matiné lesz a Nemzetiségek Házában;

A szombat délelőtti matiné a körzeti és megyei diákolimpiai versenyek sűrű atlétikai programjai között a 9-12 éveseknek egy felszabadultabb, élvezetesebb csapatjátékot jelentett;

A vasárnap délelőtti matiné előtt tartotta a győri Vaskakas Bábszínház „Légy bábtervező!” pályázatának eredményhirdetését.

Egy közbevetett megjegyzés: két helyről szívem szerint elhagynám a határozatlan névelőt: *egy valóban különleges és megihitt eseménnyé változtatta; egy felszabadultabb, élvezetesebb csapatjátékot jelentett*. Ez azonban egy másik cikknek lehetne a témája.

Lássunk inkább néhány adatot a „délutáni matiné”-ra is:

A délutáni matiné a családosoknak kedvez, míg a hamisítatlan színházi est- hangulatot [szabályosan, sőt „mozgósabályosan”: színháziest-hangulatot] a 19 órákor kezdődő előadás biztosítja;

II. Nemzetiségi palacsintasütő bajnokság és rajzverseny. [...] Szombat délutáni matiné gyerekek számára;

VASÁRNAP DÉLUTÁNI MATINÉ! Ahogy azt már megígértük, a fotók után most jön egy kis videó a stúdiózásról.

Némelyik esetben képletesen, átvitt értelemben használják ezt a kifejezést. Például egy tréfás képaláírásban (gyermekét csókolgató fiatal anya képe alatt):

Nem holmi leánymese, nem délutáni matiné, kőkemény és kegyetlen valóság! Sötét rejtekéből a villám sebességével tör elő és veti magát zsákmányállatkájára az anyaszaurusz, hogy hozzáférhessen kedvenc eledeléhez.

Vagy egy hanglemekritikában:

Belátom, kissé hülyén fest a hetes pontszám, mivel már az előző, szerényebb hangzású EP-re [azaz extended play-re, középlemezre] is megadtam volna, és érezhető azért a fejlődés, de itt szigorú osztályozás van, nem pedig délutáni matiné.

Végül még egy humoros (vagy annak szánt) példa:

Kocsmában verekedett össze két férfi Szegeden [Cím.] A délutáni matiné eredménye: büntetőeljárás mindkét férfivel [!] szemben garázdaság megalapozott gyanúja miatt.

Mi lehet a nyelvművelő véleménye ezekről a kifejezésekről, pontosabban sajtónyelvi használatukról? A nyelvhelyességi kézikönyvek nem nyújtanak támpontot ebben, mert nem tárgyalják, sem a Kézikönyv, sem a Kéziszótár. Egyelőre annyit mondhatunk, hogy mindaddig, amíg a *matiné* jelentése „mozgásban van” (és ez még jó ideig így lesz), addig nem kifogásolhatjuk azt, hogy napszakra utaló jelzővel bővítik, pontosítják: *délelőtti matiné, délutáni matiné*.

Az új Etimológiai szótár szerint a *matiné* használata „visszaszorulóban van”. A világhálóról gyűjtött példák arról tanúskodnak, hogy ez nem egészen így van. Amíg maga a műfaj létezik, addig az azt jelölő szóra is szükség van. Akár délelőtti, akár délutáni az a *matiné*.

Kemény Gábor

A féllábú nem egy lábú!

Azt írja egyik napilapunk, hogy „a Tolna megyei újság egy olvasója feldúltan mesélte, hogy egy lábú ismerőst berendelték felülvizsgálatra”. Nos, az ilyen eljárás valóban méltánytalan, de én attól is fel vagyok dűlva, hogy a rokkant embert *egylábúnak* nevezték, holott ő *féllábú*, mert volt két lába, csak az egyiket amputálni kellett. Az *egylábú* lénynek, ha volna ilyen, már eleve csak egy lába van. Ugyanolyan ez a különbség, mint az *egyszemű* (a küklopsz) és a *félszemű* (az egyik szemét elvesztett ember vagy állat) között.

Legalább ilyesmivel ne bántuk meg szegény rokkantnyugdíjasokat!

K. G.

Téves beleérzések

Írásom címének *beleérzések* szava elé voltaképpen nem is feltétlenül szükséges a *téves* jelző. A Magyar értelmező kéziszótár is úgy határozza meg a *beleérez* szó jelentését ('valaminek abban nem levő értelmet, jelleget tulajdonít'), hogy belőle világos legyen a beleérzés családja, helytelen volta. Én azonban mégis új szótárunk, A magyar nyelv nagyszótára jelentésmeghatározását fogadnám el, vagyis nagyjából ezt: 'valaminek 'benne nem levő vagy ki nem fejtett tartalmat tulajdonít, illetve abba belevetít valamit'. Történetesen az utóbb említett szótárban van több olyan példamondat is, amely azt sugallja, hogy az értelmezésbeli „abban nem levő” mellé odakiváncozik egy ilyesféle toldás is: „vagy nem eléggé kifejtett” (mármint tartalom, értelem). Ez azonban csak szerény s éppen e cikkem szempontjából indifferens észrevétel a részemről. Én ugyanis a következőkben egytől egyig olyan nyelvi beleérzésekkel foglalkozom, amelyek keletkezésüket tekintve csakugyan tévesek, hibásak, de mégis megszülettek, kezdenek tért hódítani, vagy már el is terjedtek. Az utóbbi csoportba tartozókkal, vagyis a már végleg elterjedtekké pusztán egyetlen példa erejéig foglalkozom, annak szemléltetésére, hogy a nyelvcsókás nagy úr: a hibás keletkezésű szót is helyessé, szabályossá varázsolja. Íme, a példa! Pontosan tudjuk, hogy olasz eredetű, de arab előzményekre visszavezethető *tálca* szavunkban semmi keresnivalója sincs az *l* hangnak. Az csupán a magyarban már jóval korábban is meglévő, ugor kori *tál* hatására került bele téves beleérzés alapján. Ez tehát már lezárt ügy. A most bemutatandó „ügyek”, példák végére azonban – legálábbis tudomásom szerint – még nem került pont.

Bombasztikus. A nyelvészeti szakirodalomban már lerágott csontnak számít annak tudatosítása, hogy a *bombasztikus* használata csak 'dagályos, fellengzős' értelemben ésszerű, mivel nem a rombolóeszközt jelentő, hozzánk a németből került *bomba* szóból, hanem egy 'gyapot' jelentésű középperzsa szóból származik, amelyből könnyen és jól levezethető a 'dagály, üres szólam' jelentés is. Ennek további részletezésébe tehát nem megyek bele. Azt azonban, még ha nem is örömmel, meg kell állapítanom, hogy a nyelvhasználat ezúttal egyáltalán nem igazodik a nyelvészeti fejtegetésekhez. Bár a *bomba jó, bomba siker, bomba üzlet* kifejezések is gyakoriak, a sajtóban már teljesen megszokottá vált a *bombasztikus* szónak 'átütő erejű, nagy hatást kiváltó (dolog)' értelemben való használata is. Olyannyira, hogy bár a Magyar értelmező kéziszótár, valamint elődei ezt a jelentést még nem tüntetik fel, a magyar nyelv nagyszótárában már ez is szerepel, s mi több: jogosan.

Centírozás. Az autószerelő iparban már-már polgárjogot nyert 'a gépkocsi gumibroncsainak kiegyensúlyozása' jelentésű *centírozás* forma. Nemcsak élőszóban gyakori, hanem hirdetésekben is nemegyszer találkozunk vele. Csakhogy az e szóval megjelölt műveletnek az égvilágon semmi köze sincs a *centi*-hez, vagyis a méter századrészét jelentő *centiméter* bizalmas nyelvi rövidített változatához, ellenben annál több köze van a 'közép, középpont' értelmű *centrum*-hoz, annak a származéka. Lehet, hogy a téves beleérzés nyomán létrejött, egyszerűbb hangzású *centíroz* előbb-utóbb legyőzi a másikat, de mivel itt még nem tartunk, azaz szótáraink a szabályos és helyes *centírozás* alakban rögzítik a szót, én is továbbra is csak ezt javaslom. Tanácsul műszakijaink figyelmébe ajánlom Tótfalusi István 2004-ben megjelent, csaknem ezeroldalas Idegen-szó-tárából ezt a rövidke mondatot: „Hibás a nagyon elterjedt *centíroz* forma!”

Gémkapocs. Jó néhányszor bukkanunk *é*-vel írott alakjára, még egy olyan könyvben is, amelyben éppen feltalálóját emlegetik. Ezt érdemes is idéznem: „*Gémkapocs. A gémkapocsot*

1900-ban a norvég Johann Vaaler találta fel.” Csakhogy az összetétel első tagja nem a hosszú nyakáról és hosszú csőréről jól ismert gázlómadárnak, a gémnak a nevével, hanem a 'csiszolt drágakő' jelentésű angol *gem* szóval azonos. Ez úgy került a szóba, hogy amikor a múlt század húszas, harmincas éveiben Magyarországon is forgalomba hozták az angliai gyártmányú iratkapcsokat, ezeknek az irodai eszközöknek ez volt az eredeti márkanevük: *GEM paper clips*. Ebből nálunk előbb *GEM papírkapocs* lett, majd ez rövidült *gemkapocscsá*, immár *g*-vel ejtve. Persze, a téves beleérzésen alapuló *gémkapocs* forma sem okoz félreértést, de jó tudni, hogy nem a *gém* forma a „király”, vagy még ifjúságibb nyelven: „sirály”!

Ismeri a dörgést. Ez a szólásunk eredetileg a vadászat szaknyelvébe tartozott, csakhogy akkor a *dörgés* helyett a *dürgés* szerepelt benne. A *dürgés* jellegzetes vadászati műszó, amely a fajdkakas tavaszi pázását, ennek időszakát, valamint a fajdkakas ilyenkor hallatott kattogó, morgó hangját idézi fel. Amióta kiszakadt a vadászat szaknyelvéből, s 'jártas valamiben', illetve 'ismeri a szokásokat, valaminek az elintézési módját' értelemben szólássá lett, benne a sokak által nem is ismert *dürgés* szót egyre gyakrabban a *dörgés* váltja fel. Ez végül is nem baj. Szólaggyűjteményeink el is fogadják ezt a formát is, sőt jelzik, hogy ez a gyakoribb. Az értelmező szótárakban azonban – nagyon helyesen – továbbra is megtaláljuk a *dürrög* és *dürgés* címszót is.

Kiebrudál. Aligha vitatható, hogy ez az újabban tért hódító *kiebrudál* alak a hasonló végződésű *elherdál*-, *elsomfordál*-féle igék önkéntelen utánzásaként, azok analógiájára született meg. A helyes változat: *kiebrudal*. Ez összetett szó, amelynek előtagja a 'kifelé' jelentésű *ki*-igekező, utótagja pedig az önállóan nem élő, 'kidob' jelentésű *ebrudal* ige. A szóban szereplő *rúd* azt a póznát vagy dorongot jelenti, amelyet egykor faluhalnyen többnyire az udvarra nyíló konyhaajtó előtt két ember keresztbe tartott azért, hogy a konyhából kikergetett kutyát, amikor az át akart ugrani rajta, a dorong hirtelen felrántásával az udvarra vagy akár a kerítésen túlra vesse. Elismerem, nem valami állatbarát cselekedet volt ez, de régente a kutyákra, főleg a falkákban gazdátlanul kószáló, kóbor kutyákra, mint számos szólásunk igazolja, bizony „rájárt a rúd”. Mivel a szó eredetének körülményei már nem közismertek, napjainkban inkább csak személyek megalázó módon való eltávolítására vonatkozik a *kiebrudal*. De csak ilyen formában, nem pedig *kiebrudál* alakban. Itt a téves beleérzésen alapuló forma nem méltó a szentesítésre.

Poszthumus. Mára már visszaszorult ez a forma, de idősebbektől azért még hallani olykor. Nem is csoda, mert a hétközetes értelmező szótárban, amelyet ma is elég sokan lapozgatnak, még *poszthumus* címszó szerepel. Csakhogy ez téves alak. Vizsgált szavunk valójában a 'következő, jövő' jelentésű *posterus* melléknév két felsőfokú változatának (a *postremus*nak és a *postumus*nak) egyike. Ennek értelme a latinban: 'legutolsó, utolsó szülött'. Ez utóbbi, a *postumus* terjedt el nálunk. Jelentései: 'a szerző halála után megjelent (mű)', valamint 'utószülött'. A *h*-val bővült forma az 'után' jelentésű latin *post* és a 'termőföld' értelmű, szintén latin *humus* téves ide kapcsolása következtében alakult ki, nem is nálunk, hanem a latin egyik utódnyelvében, a franciában, s onnan került bele az angolba is. A latinból fejlődött nyelvek többségében azonban nyoma sincs a *h*-nak, vagyis ennek a téves etimológiából eredő változatnak. Újabb szótárainkban már nem is kísért ez a forma.

Még tovább is szívesen folytattam volna téves beleérzésen alapuló szavaink ábécérendben való bemutatását (a kimaradtak: *post festam, tapalattnyi, törzsgyökerez*), de – egy népmesei fordulattal – már csak így búcsúzhatok: ha több helyem lett volna, az én mesém is tovább tartott volna!

Grétsy László

Halmazott jelzők szórendje

A halmazott jelzők szórendi kérdései csak ritkán kerülnek a figyelem középpontjába. Nemrég a közszolgálati rádió és televízió műsoraiban tanulságos példákra akadtam. Az élőbeszédben könnyen előfordulhat, hogy a szórend nem éppen a legkifejezőbb. Következő idézeteink azonban írott, tehát megtervezett, megszerkesztett szövegekből valók, így lett volna mód átgondoltabban fogalmazni. Különösen akkor tarthatjuk ezt alapkövetelménynek, ha hónapokon át sokszor ismételt reklámról van szó: *Újra átélhetjük a nagyszerű, Művészetek Palotájában adott koncertjét.* Igaz, a felolvasásban – nagyon helyesen – rövid szünet érzékeltette az iménti mondat tagoló írásjelét. A szorosabban összetartozó szókapcsolat azonban a *nagyszerű koncert*, ezért érdemes egymás mellett tartanunk a szerkezet két tagját: *Újra átélhetjük a Művészetek Palotájában adott nagyszerű koncertjét.* Mint látjuk, ekkor már nincs szükség vesszőre, és egy szakaszhangsúllyal, tagolás nélkül egybemondva olvashatjuk fel a bővített és halmazott jelzős szerkezet egészét.

Ugyancsak kulturális hirdetésben hangzott el a következő: *Babszem Jankó, Furulyás Palkó és még sok izgalmas történet hallható a vadonatúj, kisfiúknak összeállított estimate-lemezen.* A kérdéses rész mondatszerkezete az előzővel azonos, akárcsak a javasolt megoldás és annak indoklása: *... a kisfiúknak összeállított vadonatúj estimate-lemezen.* A teljesség kedvéért megjegyezzük, hogy a reklámnak párja is volt, amelyben *a vadonatúj, kislányoknak összeállított estimate-lemezt* ajánlották figyelmünkbe.

Hol találunk szakszerű magyarázatot az ilyen szórendi kérdésekre? A Grétsy László és Kovalovszky Miklós szerkesztette Nyelvművelő kézikönyv I. kötete (Akadémiai Kiadó, 1980) **jelzős szerkezet szórendje** szócikkének 4. a) pontja a halmazott jelzőkről szól (1091–1093. oldal). Kicsit elfeledtetnek tűnik manapság ez a kézikönyv, ritkán hivatkoznak megállapításaira, ráadásul többnyire olyankor, amikor valamilyen szempontból bírálják túlhaladott voltát. Valóban, alapvetően az 1970-es évek nyelvhasználatát, illetőleg annak az időszaknak a felfogását, szemléletét tükrözi, de így ad hű képet a 20. század második felének nyelvhasználatáról és annak korabeli értékeléséről. Vannak azonban időtálló részei is, amelyek az évek múlásával sem veszítik érvényüket. Ezek jórészt leíró jellegűek, kategorizálók, mint például a szóalkotásmódokról, a szerkezetvegyülésről, a ragtalan tárgyról vagy a tólváltozatokról szóló, nemegyszer könyvfejezetnyi terjedelmű, tanulmány jellegű szócikkei. Ugyanilyen alapos munka a jelzős szerkezetek szórendjének sokoldalú vizsgálata is. Érdemes tehát kiragadnunk belőle a halmazott jelzőkre vonatkozó főbb megállapításokat.

A legkevesebb gondot az egyszerű mellénevek halmazása okozza. Ilyenkor érvényesülhet bizonyos fontossági vagy ritmikai rend, de a tagok sokszor felcserélhetők: *nagy, komoly feladat – komoly, nagy feladat.* Minőségjelző és minőségjelző együttes alkalmazásakor sem lehet szórendi vita: *két veterán harcos.* Alapesetben ugyanezt mondhatjuk el a sorszámnévi jelző és a minő-

ségjelző találkozásáról: *a második földszintes ház* (több földszintes ház áll egymás mellett). Más értelmet nyer a kifejezés, ha vesszővel tagoljuk a halmazott mondatrészeket: *a második, földszintes házban lakik* (ugyanis az első ház emeletes). A névmási jelzőt tartalmazó szerkezeteknek több típusát különíti el a kézikönyv, ezzel most nem foglalkozunk.

Szólni kell viszont a főnevet is tartalmazó igenévi szerkezetekről. A bevezetőben idézett példáink is ebbe a típusba tartoznak. Jobb, gördülékenyebb megoldás, ha az egyszerű minőségjelző vagy mennyiségjelző közvetlenül a jelzett szó előtt áll: *az Olaszországba vezető két út.* A másik változat esetében szükséges kitenünk a vesszőt: *a két, Olaszországba vezető út.* Ugyanezt javasolhatjuk a névutós, pontosabban névutó-mellénevet tartalmazó kifejezések esetében: *a gyermekbénulás elleni kötelező oltás.* Nem pedig: *kötelező, gyermekbénulás elleni oltás.* Az utóbbival szemben némileg megengedő álláspontot foglal el a kézikönyv, mivel nem értjük félre az ilyen kijelentéseket sem – legfeljebb félremagyarázhatjuk. Összefoglaló tanácsként azt javasolja a kötet, hogy az egy szóból álló jelző lehetőleg ne előzze meg a többszavas jelzős szó szerkezetet. Mint láttuk, ennek a megállapításnak a helyességét friss példáink is igazolják.

Vannak olyan esetek, amikor címről vagy állandósult kifejezésről van szó, ezért az egybetartozó részeket nem szakíthatja meg a jelző. Lapunk 2015. februári számában olvassuk: *A negyedik magyar nyelv napjának központi ünnepségét november 13-án rendezte meg az Anyanyelvápolók Szövetsége. A magyar nyelv napja össze-forrott, állandósult megnevezés, ezért a sorszámnévnek meg kell előznie, nem ékelődhet belé: a negyedik magyar nyelv napja – nem pedig a magyar nyelv negyedik napja.*

Lenyűgözően tágas, gazdagon felszerelt családi modell.

Ugyancsak rendezvény név *az ízek fesztiválja*, és mivel a hazai résztvevőkön kívül határon túliak is indulnak a versenyen, jogos a következő forma: *nemzetközi ízek fesztiválja.* Ezzel szemben a *mezőgazdasági szakemberek találkozója* csupán alkalmi szókapcsolatnak tűnik, nem pedig állandósult megnevezésnek. Emiatt érdemes módosítani a következő mondat szórendjét: *A megyei szervezet március 6-án tartja a hagyományos mezőgazdasági szakemberek találkozóját.* Inkább: *... a mezőgazdasági szakemberek hagyományos találkozóját.*

Nem esett még szó arról, amikor mindkét jelző szerkezetes. Egy gépkocsimárka hirdetéséből idézünk: *Lenyűgözően tágas, gazdagon felszerelt családi modell.* Két jelzős szó szerkezet áll egymás mellett, amelyek egyenrangúak, és ezért felcserélhetők egymással: *Gazdagon felszerelt, lenyűgözően tágas családi modell.* Utolsó példánk is helyes kétféle szórendi változatban, ám közöttük már jelentéskülönbség van: *a házasság hetének ma kezdődő programja* némileg más, mint *a ma kezdődő házasság hetének programja.*

Beszéd közben természetesen nem nyelvtani kategóriákban, nem szó szerkezetek kapcsolattrendszerében gondolkodunk. Az efféle szórendi kérdések megítélésében sokszor jól eligazít bennünket annak a felismerése, hogy mely mondatrészek tartoznak szorosabban össze, és milyen szórenddel lesz gördülékenyebb a fogalmazásunk.

Zimányi Árpád

Ex libris contra ex webis

Manapság kevesen foglalkoznak az ex librisszel, még kevesebben készíttetnek, gyűjtenek ilyen grafikai lapokat. Az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtára tudományos kutatójaként a kb. 34 ezres ex libris anyag feltárásával és ismertetésével foglalkozom, bemutatva e műfaj sokrétűségét, szerepét. Ezúttal e kisgrafikai alkotásokat a nyelvészet oldaláról vizsgálom.

Az *ex libris*, magyarul *könyvjegy*, a könyv tulajdonosát megjelölő, gyakran művészi kivitelű kisméretű grafika, melyet rendszerint a könyv táblájának belső oldalára ragasztanak. Elődeinek tekinthetők a könyvek tulajdonosát bármilyen formában megjelölő eljárások (kéziratos kódexekbe festett címerek; a könyv táblájába nyomott szövegek, címerek; kézzel beírt jelölések), de mai értelemben vett ex librissről csak a könyvnyomtatás feltalálása utáni időkben beszélhetünk. A könyvjegy tehát eredeti funkciójában a könyvhöz kötődött, a könyvet díszítette, a könyvművészettel együtt virágozott és újult meg. Az *ex libris* jelentése is erre utal: 'könyvei közül való, könyveiből'.

A szó szoros értelmében vett, könyvjegyként funkcionáló ex librisek értelmezésében, funkciójában azonban a XIX–XX. század fordulójától jelentős módosulás következett be: felszabadulva a könyvhöz kötöttségtől, „quasi ex librisszé” lettek. E „luxus ex librisek” már többnyire csak a gyűjtők számára és a tulajdonos grafikai gyűjteményének gyarapítása céljából készültek, ritkán kerültek könyvbe. Ezzel párhuzamosan az ex librisek ikonográfiájában is változás állt be, a *cimera*s (heraldikus) fokozatosan háttérbe szorult, helyet adva a *témás* (szimbólumos) és *egyszerű szöveges* (tipografikus) ex libriseknek. A témás ex librisek főbb csoportjai: az ember-, állat-, növény-, táj-, könyv-, épületábrázolások, portrék, életképek.

Napjainkban a leggyakrabban az *ex libris* latin kifejezés használatos. Magyar gyűjtők körében az *XY könyve*, *tulajdona*, *könyvtárából*, *könyvei közül*, *könyvespolcáról*, *gyűjteményéből* szerkezetek egyaránt elterjedtek, teljes névvel vagy csak vezeték-, ill. keresztnévvel, becézve vagy rövidítve, monogramyszerű jelöléssel: *Ex libris Arady Kálmán*, *Ex libris Balatoni Múzeum*, *Kertész Árpád könyvtárából*, *Kiss Károly könyve*, *Ex libris Radványi K.*, *Ex libris Lustig, Anna könyve*, *Piroska asszony könyve*, *Anyu könyve*, *Dr. A. K. könyve*. Előfordul, hogy a megrendelő maga a család: *Ex libris familiae Bálint*. Az ex libris magánszemélyek mellett készülhet intézmények, egyesületek számára is: a *Kalocsai Kaszinó tulajdona ... sorozat*, ... szám; *Ex libris Levéltárgyűjtők Első Hazai Egyesülete*, *Ex libris Ráday Könyvtár*. Esemény alkalmából is alkottak könyvjegyet, legtöbbit a hazánkban rendezett XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszusra: *Ex libris Balázs György, XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus, Budapest, 1970. november*.

Időnként a felirat tájékoztatást nyújt a tulajdonos foglalkozásáról is: *Ex libris Jóry Iván mérnök*; *Ex libris Lipták Barnabás orvos*, *Ex libris Dr. Jur. Lustig István* stb.

A kisméretű, minikönyvekbe való ex librisek az ún. *minilibrisek* (*Ex minilibris Dr. Bakondi Béla*).

A tematikai sokféleség megjelenésével párhuzamosan az *ex libris* latin szerkezetet számos esetben kiegészítik a könyvgyűjtők könyvtárának gyűjteménytípusára, ill. a könyvjegygyűjtő sajátos érdeklődési körére, gyűjteménye speciális (pl. numizmatikai, zenei, erotikus, szőlős-boros stb.) egységeire utaló latin vagy magyar elnevezésekkel. Konkrét földrajzi megjelölést tartalmaznak az *ex libris Tokajensibus*, *ex libris Szegediensis*, *ex libris Soproniensis* szövegű könyvjegyek – többségükben a helyre utaló ábrázolással. Az *ex Balatonicis* ugyanazt jelenti, mint a *balatoni könyve* felirat. Az *ex libris turisticis* szövegű ex libris túrázással kapcsolatos témát jelöl. Soó Rezső botanika-profeszor *ex libris botanicis* lapja a tulajdonos botanikus voltára utal. *Ex armoris*: Tóthpál István fegyvergyűjtő számára készült lapok. Az *ex libris ethnographicis* felirat megfeleltethető a *népies tárgyú könyveiből*, *néprajzi könyveiből* szövegezésű ex librisek témájának. A sort folytathatnánk még a *történelmi*, *zsidó*, *erdélyi*, *kelet-ázsiai*, *művészeti*, *vadász*-, *dunántúli könyveiből*, *családtörténeti könyve*, *cserkészkönyvtárából* stb. feliratokkal. A *gyerekkori könyveiből* szövegezés a gyűjtő életkora alapján különbözteti meg a gyűjtemény egy szeletét. Nevető portré látható a *vidám könyveiből* feliratú ex librisen.

Szöveg és kép kölcsönhatása legnyilvánvalóbban a tulajdonos nevére utaló ábrájú, ún. *beszélő ex librisek* esetében figyelhető meg. Ennek eredete a heraldikus ex librisekre, ill. azon túlmenően az ún. *beszélő* címerekre, névcímerekre vezethető vissza. Ezek esetén a tulajdonos neve szimbólumokkal jut

kifejezésre. Európában az első ex libris a Hanns Iglér nevére készült fametszetes lap az 1470–1480-as évek tájáról. Hanns griesstädti káplán nevéből eredően szerette magát *Iglérnek* ('sün') nevezni. Könyvjegyén ennek a névnek játékos ábrázolását találjuk: virágos mezőn egy sün látható, szájában egy virágos ágacskaival. A humoros ábrázolás hangulatát az ex libris felirata hangsúlyozza: *Hanns Iglér, das dich ein Igel küs* ('hogya sün csókolna meg'). A *beszélő* ex librisekre korunk könyvjegyei közt számos példát találunk, például a *Galambos Ferenc* számára készült ex libriseken galamb, *Hajós Pálén* hajó, *Bus Péter* ex librisen búsuló juhász, *Cziterás Jánosén* citerázó férfi, *Szántó Kálmán* ex librisen szántóvető férfi látható. *Gólya Ernő* könyvjegyén a gólya, *Kovács Károlyén* a lovat patkoló kovács, *Páva Mária* ex librisen a páva ábrázolása utal közvetlenül a névre.

Végezetül hadd hívjam fel a figyelmet a következőkre. Világunkban a Gutenberg-galaxis, a nyomtatott könyv helyébe egyre inkább a digitális hordozók lépnek. Ezzel egyidejűleg a számítógép, az internet, az e-könyvek révén az ex libris teljesen új formájának, az ún. *ex webis* megjelenésének is tanúi lehetünk. Ez már az internetes honlaphoz tartozó művészi jegy, mely valamilyen módon utal a tulajdonosára. Ezen kötelező az *ex webis* kifejezés és a tulajdonos nevének használata. Funkciójából adódóan is digitális formában, grafikus program segítségével készül. Az ismeretszerzés legfőbb forrása ez esetben már nem a könyv, hanem a számítógép. Az *ex libris*, e kisgrafikai műfaj megléte, a kifejezés használata tehát önmagán túlmutatva a könyves kultúra továbbélésének egyik tanújé, ennek a még le nem tűnt kultúrának az egyik bizonyítéka. Ezért is fontos a fennmaradása, ezért és így tekintve is a nemzeti és egyetemes kultúra releváns része, a képi és nyelvi emlékezet eszköze.

Vasné Tóth Kornélia

Búcsú Szűts Lászlótól

Egy zimankós téli reggelen a lapokat olvasgatva egyszer csak erre a keretes, nagyalakú értesítésre figyelek föl: „Mély fájdalommal tudatjuk, hogy dr. Szűts László nyelvész, az MTA Nyelvtudományi Intézetének volt főmunkatársa életének 78. évében elhunyt.”

Te jó Isten! – jajdulok fel. Már ő, a nálam fiatalabb is, legjobb barátaim egyike, akivel csaknem három évtizedes szoros munkakapcsolat fűz(ött) össze? A Nyelvtudományi Intézetben együtt töltött éveinkben szinte mindig együtt, közös szobában s közös munkálatokban dolgoztunk, nyelvi ismeretterjesztő munkánk során számos esetben működünk együtt, vezettünk közösen különféle tanfolyamokat, s vettünk részt vállalva olyan anyanyelvi mozgalmakban, mint amilyen A magyar nyelv hete címen népszerűvé vált évenkénti rendezvénysorozat. Mindketten derekasan kivettük részünket az Intézet helyesírási-nyelvhazsnálati kérdésekben külsőknek, érdeklődőknek eligazítást nyújtó, felvilágosítást adó telefonos tanácsadó szolgálatából is. Még egy-két évnyi olyan időszak is volt – persze jó régen –, amikor mi ketten láttuk el ezt a heti öt napon át napi ötórányi feladatot.

„Szia, kartársam!” Minden találkozásunkkor így, ezzel a részben baráti, részben hivatali jellegű formulával köszöntöttük egymást. Úgy emlékszem, ez az ő „találmánya” volt, de én készségesen belemertem a játékba, átvettem tőle, s még akkor is ezzel kezdtük a beszélgetést, ha telefonon hívtuk egymást. Ez csak a mi „kapcsolatjelzőnk” volt, senki mást nem üdvözöltünk így, se ő, se én.

Nyelvészeti és nyelvi ismeretterjesztői munkássága egyaránt változatos és gazdag. Volt egy olyan évtized az életében, amikor ő volt az intézet tudományos titkára, s ilyen minőségében jó néhány tudományos konferencia szervezése fűződik a nevéhez. Szerzője, szerkesztője, társszerkesztője vagy munkatársa volt számos jelentős nyelvészeti kiadványnak, amilyen például a *Jelentés-tan és stilisztika* (1974), *A magyar nyelv grammatikája* (1980), *Nyelvművelő kézikönyv I–II.* (1980, 1985), *A magyar nyelv rétegződése* (1988), *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből* (1991). A szleng és a diáknyelv is ked-

venc területe volt. Az első témakörből mindenképpen említést érdemel *Megszólal az alvilág. A magyar argó kisszótára* című, Boross Józseffel közösen összeállított munkája (1990), a másodikból az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent *Képes diákszótár* (1992), amelyben számos szócikknek ő a szerzője, s talán még inkább a Kardos Tamással közösen összeállított, *Diáksóder* című, nagy népszerűséget szerzett munka, amely az

Anyanyelvápolók Szövetsége által 1992-ben meghirdetett *Hogyan beszél ma az ifjúság?* című pályázat anyagára épült (1995). Gazdag ismeretterjesztő tevékenységének, az általa szervezett és vezetett játékos anyanyelvi vetélkedők tucatjainak pedig jól sikerült terméke, lenyomata a Ciceró Könyvkiadó által megjelentetett *Szójátéktár* (1999).

A múlt század vége felé valamelyest elváltak útjaink, mivel engem a felsőoktatás vonzott magához, majd másfél évtizeddel később, nyugdíjba vonulása után ő is egyetemi oktatóként tevékenykedett to-

vább. De, bár egyre ritkábban, inkább csak különféle eseményeken találkoztunk, barátságunk megmaradt. Ilyen alkalmakkor, vagy ha csupán telefonon hívtuk egymást, akkor is így kezdtük a beszélgetést: Szia, kartársam!

Most nehéz, iszonyatosan nehéz, kínkeserves helyzetben érzem magamat, ugyanis végső búcsút kell(ene) tőle vennem. Tőle, a jó baráttól, a mindig segíteni kész társtól, a kenyeres pajtástól, akivel nemegyszer még különféle stikliket is közösen követtünk el (pl. az 1972-es, müncheni nyári olimpiai játékok idején, amikor valamilyen különösen izgalmas verseny ígérkezett, egy-egy órára kiszöktünk munkahelyünkről, beültünk éppen akkori Wartburgomba, s ott hallgattuk meg az eseményről szóló rádiós élő közvetítést).

Nem. Képtelen vagyok a búcsúra. Helyette hadd üzenjek neki csupán ennyit: „Szia, kartársam! Mi dolog az, hogy csak úgy, ukmukkfukk itt hagytál engem, bennünket? Mi mást tehetünk, tudomásul vesszük, beletörődünk. De ki tudja, hátha még valamikor, az elíziumi mezőkön újból egymásra találunk, s örömmel üdvözöljük egymást. Természetesen akkor is így: Szia, kartársam!”

Grétsy László

KÖNYVJELZŐ

Se vele, se nélküle? Tanulmányok a médiáról

Az igényes kiállítású, szép kivitelű kötet, amelyet Lányi András és László Miklós szerkesztett, a bevezető után négy részbe rendezve összesen tizenhat tanulmányt tartalmaz.

Az első rész *Újmédia* címmel a média újabb fajtáival, műfajaival foglalkozik. Azt, hogy az új média jelzős szerkezet helyett miért az új média összetételt alkalmazzák, Aczél Petra, a kötet első tanulmányának szerzője indokolja meg. A médiának ez az új fajtája új kultúrát is teremt, az információ, a figyelem, a konvergencia kultúráját. Az új médiát egyaránt jellemzi a töredezettség (fragmentáltság) és az autonómia. Az új médiaközönség életkorát és habitusát tekintve egyaránt fiatal (de tegyük hozzá, hogy az újabb médiafogyasztási szokásokhoz az idősebb korosztály rugalmasabb gondolkodású, mentalitású része is alkalmazkodhat, ha akar).

A tanulmánykötet második része a médiademokrácia kérdéseit tárgyalja. Az egyik cikk írja azt a kényes, egyben izgalmas kérdést veti fel, milyen sors vár a politikai demokráciára az „internet-galaxisban”. A harmadik rész témája a médiahatás, például a gyermekre mint piaci szereplőre gyakorolt hatás. A zárórészben a közszolgálati média szükségességéről és fenntarthatóságáról vitatkozik, több fordulóban is, Bajomi-Lázár Péter és Lányi András.

Ehhez a részhez csatlakozik a kötet utolsó tanulmánya (Nemesi Attila László: *Nyelvi norma a közszolgálati médiában*). Lapunk jellegéből adódóan ennek az írásnak különös figyelmet kell szentelnünk. A szerző – a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar nyelvészeti tanszékének docense – azt vizsgálja, hogyan érvényesül (illetve olykor hogyan nem érvényesül) a nyelvi norma a közszolgálati médiában. Röviden áttekinti a rádió és a televízió nyelvhasználatának tipikus jelenségeit, visszasságait, és javaslatokat is tesz ezeknek kijavítására. Így szól a beszédhibákról, a túlhelyesbítésről, a nyelvi babonákról, a fatikus (kapcsolattartó) kommunikációról, a stílusról és nyelvi viselkedésről, a nyelvi műveletlenség megnyilvánulásairól, végül a nem standard nyelvi jelenségekről. Példáit részben a szakirodalomból, részben saját gyűjtéséből meríti. Példamutató az az árnyaltság, amellyel a nem teljesen rögzült szerkezetek (*természetesen, hogy...*) és a folyamatban levő változások (*-hatóak, -hetők, nem visszaválthatók*) kérdésében állást foglal. Az összegzésben említett Montágh Testületre sok tennivaló vár. Ehhez a Magyar Televízió egykori nyelvi bizottságának tagjaként is nagy várakozásokat fűzök. (Ezt a testületet évekkel ezelőtt felszámolták; a terület azóta is gondozatlannak, a funkció ellátatlannak tűnik.)

Lányi András szerkesztő a kötet bevezetésében azt írja, hogy médiatudomány nem létezik. De vannak olyan szaktudományok (kommunikációkutatás, szociológia, pszichológia, nyelvészet, politológia, politikai filozófia), amelyeknek interdiszciplináris együttműködése lehetővé teszi, hogy egyre többet tudjunk meg a médiáról, az újról is, meg a változatlanul tovább élő régiről is. A most ismertetett kötet jól dokumentálja ennek a tudományközi megközelítésnek a gyümölcsöző voltát.

A tanulmánygyűjtemény borítóján egy hajdani írógép billentyűzetét láthatjuk, betűk és írásjelek nélkül. Talán arra utal ez a kép, hogy minden médiaszereplőnek a maga betűivel kell megtöltenie a napjainkra kiüresedett régi formákat.

(Lányi András–László Miklós szerk.: *Se vele, se nélküle? Tanulmányok a médiáról*. CompLex, Budapest, 2014, 324 oldal.)

Reflexió és önreflexió Dsida Jenő költészetében

Kabán Annamária és Mózes Huba, az erdélyi származású, de hosszú évek óta Miskolcon élő és alkotó tudós házaspár újabb könyvet tett közzé kedves költőjéről, Dsida Jenőről. Újabbat, mert az elmúlt években három kötetet is szenteltek a fiatalon elhunyt erdélyi költő életművének: *Vers és lélek*, 2007; *Textus és intertextus*, 2009; *Ó, múzsa, tedd, mi istened parancsa*, 2011 (mind a három a miskolci Bíbor Kiadó gondozásában, amely a mostani kötetet is közrebocsátotta).

Az izléses kiállítású, karcsú kötet az alcím meghatározása szerint „esszéket, szövegtani megközelítéseket” tartalmaz. Az összesen tizenhat rövidebb-hosszabb írásban a két szerző testvériesen, azazhogy „házastársiasan” osztozik: nyolcnak Kabán Annamária, nyolcnak Mózes Huba a szerzője.

A kötet írásai nagyjából három műfajba sorolhatók. Legnagyobb számban verselemzéseket találunk benne, kereken tízet, ezekhez csatlakozik négy szintén rövid, de tanulmány igényű írás, végül a kötetet két életrajzi vonatkozású jegyzet, irodalomtörténeti adatközlés teszi teljessé. A kötet függelékében Dsida Jenő *Tizenkét éves...* című verse olvasható, továbbá Koudela Géza zsoldármezenésének kottája, amely, mint Mózes Huba tanulmányából megtudhatjuk, a *Psalmus Hungaricus* egyik ihletője volt.

A verselemzések közül terjedelmével is, alaposágával is kiemelkedik Kabán Annamária elemzése a költő „hattyúdalaról”, a *Tükör előtt* című önéletrajzi versciklusról. Ezen kívül a következő Dsida-versekről olvashatunk elemzést: *Az igazgató úr neve napjára* (gyermekkori kísérlet 1920-ból), *Tizenkét éves...*, *Evangélium, Kánai menyegző*, *Vidám kínálgatás keresztényi lakomán*, *Tavalyi szerelem*, *Út a Kálváriára*, *A tó tavaszi éneke*, *Merre száll?*

A rövid tanulmányok a következő kérdéseket tárgyalják: „Fájdalom és együttlét, melabú és játékoság Dsida Jenő verseiben”, „Egy ógörög motívum és magyar változatai”, „Formaépítő zsoldárparafrazisok”, „Az egyetemes irodalom szerzői, művei, hősei Dsida Jenő verseiben”. A kötetet lezáró két életrajzi jegyzet egyike a költőnek a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társasággal fenntartott kapcsolatával, a másik Dsida „költői kibontakozásának városával”, Kolozsvárral foglalkozik.

A szerzők, akik mint egyetemi oktatók sajátos tudományos képzettséggel is rendelkeznek (a szövegtan, illetve a verstan terén), ebben a műükben elsősorban versértőként, irodalomelemzőként mutatkoznak meg, úgyszólván kézen fogva vezetik végig a kis kötet olvasóját Dsida Jenő költői világán. Fejtegetéseik megértéséhez nincs szükség tudományos előképzettségre, csak a nyelvi szépség iránti nyitottságra, a költészet szeretetére. A kötetet éppen ezért szívből ajánlhatjuk mindazoknak, akik ismerik és méltányolják Dsida Jenő költészetét, de még inkább azoknak, akik csak most szeretnének megismerkedni vele.

Kabán Annamária ezekkel a gondolatokkal kezdi az *Út a Kálváriára* elemzését: „Amikor Dsida Jenő verseit újraolvasom, gyakran eszembe jut az a sokszor hangoztatott megállapítás, hogy az igazság csak esetlegesség az irodalomban, a szépség pedig szükségképpen. Egyre inkább meggyőződésemmé válik azonban, hogy Dsida költészetében és általában a költészetben éppen a szépség az, ami az igazságot megvilágítja” (75). Ennek a szemléletnek az érvényesüléséről tanúskodik az értő gonddal összeállított kis kötet mindegyik írása. Ezek a kis esszék, elemzések a szépség világába vezetnek be minket, többek között azzal, hogy ilyen szépen vannak megírva. (Bíbor Kiadó, Miskolc, 2014, 123 oldal.)

Kemény Gábor

Idegenként otthon

Péterfy Gergely: Kitömött barbár

Tudható, hogy a szerző tíz évig gyúrta az anyagot, amíg érvényes formává állt össze a kezében. Tudható, hogy először doktori disszertációt írt és védett meg a témából a Miskolci Egyetemen. Aligha volt azonban előre látható, hogy Kazinczy Ferencről ilyen monumentális és lenyűgöző alkotás születik valakinek a tollán a harmadik évezred elején – azaz bő két évszázaddal a történések után.

Hiszen ki gondolná, hogy az irodalmi (köz)tudatban a cizellálás apostolaként élő férfialak hús-vér ember is volt, reszkető-szorongó-bátor-szerelmes-szeretkező-csodálkozó-szikár férfiember, aki tudván tudta, hogy barbárnak lenni otthon a legkevényebb megpróbáltatás. Ha máshonnan nem, hát barátja, Angelo Soliman példájából okulva tudhatta ezt.

Mert ez a regény kettejüké – pontosabban hármójuké: Angelo Solimané, Kazinczy Ferencé és Török Sophie-é.

A multikulturalitás előtti évszázadokban járunk. Angelo Soliman kisgyerekkorában került Európába Afrikából. Csodájára járnak egy négernek Bécsben. De nemcsak a csodájára járnak, hanem pusztá létezését is képtelenek valóságként felfogni: az utca embere éppúgy, mint a hatalom birtokosai, a hercegek, grófok és királyok. Vásári látványosságként mutogatják az élő embert, a gyerekek, járókelők pedig fogdossák, csúfolják, neveltségessé teszik. Vagy utóbbiak egyszerűen csak félnek tőle, s gyerekeiket ijesztgetik vele a polgári világ nagyobb dicsőségére. Még az is előfordul vele, hogy csavargók éjnek évadján lekapják a tíz körméről, s le akarják dörzsölni-mosni róla a „festék”-et, mert nem hiszik el, hogy az igazi feketeség.

Bravúros a regény (narratív) struktúrája. Az már önmagában kivívja az olvasó elismerését, hogy a lényeg, a legfontosabb mondanandó a legeslegutolsó mondatban van elrejtve – mintha ezért az egy mondatért született volna meg az előző 450 oldal... Szinte krimiszerű izgalommal rágjuk át magunkat a szövegben, amely a narrációját tekintve is „duplafenekű” – plusz csavarral ellátva.

A feleség, Török Sophie beszél el az egész regényt, de olyan ügyes megoldással, hogy a nézőpont észrevétlenül csúszik át innen oda és onnan ide. Azaz olykor az az érzésünk, mindentudó elbeszélővel van dolgunk, máskor hangsúlyozottan érezzük, hogy a Solimánról szóló fejezeteket a regény jelenidejében már halott Kazinczy Ferenc meséli-mondja el, akinek szavait felesége tolmácsolja e későbbi idősíkban az olvasó számára. A Kazinczyék életéről szóló részeket pedig egyenesen Török Sophie látószögéből követhetjük végig egyfajta én-elbeszélői nézőpontból.

A borzongást keltő cím – az olvasó nem tudja, hogy milyen vegye-e vagy sem, konkrétan értse-e vagy sem, merjen-e rajta nevetni vagy sem – valóságreferencialitása kétségesnek tűnik mindvégig. Hitetlenkedve olvassuk már az elején, hogy a bécsi Természettudományi Múzeumban áll Angelo Soliman kitömött (!) teste egy tetőtéri raktárban egy diaporáma részeként más, hasonlóképpen szomorú sorsú embertársaival és állatokkal egyetemben. A 21. századi ember számára felfoghatatlan, amit elképzél a leírás alapján, ugyanakkor azonban a szemlélődés következő másodpercében máris saját tapasztalatai ötlenek fel a mai mindennapok terrorizmusáról, agresszivitásáról, diktatúráiról.

Török Sophie az emberszobor előtt állva kezdi mondani-mondani az egyes fejezeteket, s meséli el Kazinczyval közös életüket, mert szeretné megérteni, hogy amit a férje a halála előtt rábízott – az ő Angelo Solimánnal való barátságának egész történetét –, az miért volt olyan fontos Ferenc számára,

hogy lényegében csak akkor mesélte el, amikor már mindennek vége, a halálos ágyon. És ott, az ébenfekete szoborral szemben állva bekövetkezik a várva várt megértés. Török Sophie rájön, hogy mindenkit barbárnak tekintenek, aki különbözik a környezetétől, s hogy a barbárság nem a borszínen múlik – Soliman korának egyik legműveltebb figurája volt Bécsben –, hanem a személyiség és környezete viszonyán. Török Sophie tudta, hogy őket is barbárnak tekintették Széphalmon – hisz örület, ha egy ember inkább tintára és papírosra költi az utolsó fillérjeit, nem pedig élelemre. Örület, ha szegénységükben a gyerekeiket rokonokhoz kell kihelyezni nevelésre, mert annyi pénzük sincsen, hogy etessék őket. Örület, ha az ember a létezővel szemben egy álombeli jövőben hisz, amikor majd a barbársággal szemben fontosabb lesz az ízlés, a szépség, a művészetek tisztelése, az olvasás, a zene. Az oldal szalonnánál és a rőfnyi kolbásznál, akó bornál is fontosabb lesz a tintatartó, a kufsteini-brünni-munkácsi fogságban a saját vérrrel leírt betű, mert mindegyik egyfajta tanúságtétel a kultúra végső győzelméről.

Hogy az a barbár, akit nem értenek, vagy azok a barbárok, akik nem értik a zsenit, soha nem lesz eldönthető. Tudni csak annyit tudhatunk, hogy ugyanezekben az években, amikor Kazinczy a nyelvújítást véghez viszi, ugyanazt teszi, mint Csokonai Vitéz Mihály („Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon”), mint Katona József („Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni?”) vagy mint a még majdnem gyermek Bolyai János („Semmiből egy új, más világot teremtettem”).

Történhet-e fontosabb, érdemesebb dolog az emberrel itt a Földön, mint hogy félbolondnak tartják a való időben és térben? Hisz a lehetséges boldogságokat éppen e „félbolondoktól” – a Bolyaiaktól, Bartókoktól, Csokonaiaktól, Kazinczyktól, Katonáktól, József Attiláktól – tanulhatjuk majd meg mi, kesei utódok. Ha van elég erőnk és bátorságunk hozzá.

Különös súlyt ad a regénynek az a felfogás, mely szerint a nyelvújítás azért volt elengedhetetlenül szükséges ebben az országban, hogy valamiképpen kordában tartsuk a hatalmat, hogy esélyünk legyen a függetlenségre. De az sem kevésbé érdekes kérdés – a „mindennapi nyelvújítás” tekintetében –, hogy ugyanakkor szókészletünk erotikus tartománya vajon miért nem újult meg (ezen a ponton inkább a regényhez irányítjuk az olvasót – 154. o.).

A három kulcsszemély, akik Péterfy Gergely fiktív-hiteles regényének hősei, a maguk módján választ adnak mindezekre a kérdésekre, de főképpen a barbarizmus természetét illetően gondolkodtatnak el bennünket. A regény nyelvi ereje méltán példázza azt a teremtő akaratot, mely a fekete bőrű, „barbár” Angelo Solimánnak éppúgy tulajdona volt, mint a fehér bőrű Kazinczy Ferencnek és az ő feleségének, Török Sophie-nak, aki minden retteneten keresztülverekedve is kirtartott férje „hőbortjai” mellett – annak ellenére, hogy nem csak félig, hanem egészen bolondnak tartották őket a maguk környezetében.

Angelo Soliman a bőrét Kazinczy Ferencre hagyta örökül. Kazinczyt pedig arra kényszerítik a császár emberei, hogy mondjon le tulajdonjogáról a bécsi Természettudományi Múzeum javára. Nem tehet mást. De kisvártatva rájön, barátja azért cselekedett így, mert tudta, hogy ő bizonyosan nem hagyja szó nélkül azt, ami vele történt. Tudta, hogy Ferenc el fogja mondani betűkkel, mondatokkal, el fogja mondani mindenkinek értelmes emberi nyelven a szörnyűséget, s akkor talán ő is megbékélhet majd méltatlan „nyughelyén”, a múzeumi raktárban. Mert mégis lehet remény a szavak segítségével a megértésre. S végül mégiscsak tisztán kiviláglik majd, hol végződik a barbárság, és hol kezdődik az ember(i)ség. (*Pesti Kalligram Kft., Budapest, 2014, 448 oldal.*)

Fűzfa Balázs

A szerző a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ habilitált docense. (A szerk.)

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

Kétéves a helyesiras.mta.hu tanácsadó portál

Az MTA Nyelvtudományi Intézet nyelvtechnológiai osztályán kifejlesztett helyesírási tanácsadó portál 2013 áprilisában nyílt meg. Erről az Édes Anyanyelvünk 2013. októberi száma is hírt adott. A megnyitás óta eltelt csaknem két év számos érdekes és hasznos tanulsággal szolgált; jelen cikkben ezek közül mutatunk be röviden néhányat.

A helyesiras.mta.hu oldalon a felhasználó hét eszköz közül választhat: Külön vagy egybe?, Helyes-e így? (szószintű helyesírás-ellenőrző), Névkereső, Elvlasztás, Számok, Dátumok és Ábécébe rendezés. Mielőtt az érdeklődő felteszi kérdését, el kell döntenie, hogy az melyik témakörhöz tartozik. Ha nem elégedett az automatikusan generált válasszal, netán hibát fedez fel az oldalon, a portál az Intézet nyelvi tanácsadó szolgáltatáshoz irányítja őt, illetve lehetősége van az oldal fejlesztőivel is felvenni a kapcsolatot, jelezni az esetleges hibákat.

Tekintve, hogy 100%-os pontosságú számítógépes helyesírás-ellenőrző program nem létezik, a portál eszközei is adhatnak téves javaslatokat. Ezek egy része valóban a gépi logika furcsaságai miatt jön létre, nem elhanyagolható hányaduk azonban abból adódik, hogy a portált használók nem a megfelelő eszközhöz fordulnak, esetleg a bemenetet nem a program által elvárt formában adják meg.

Nézzünk néhány példát azokra az esetekre, amikor a rendszer a saját logikája alapján lehetséges, ám a valós nyelvhasználatban egyáltalán nem vagy csak kevéssé valószínű megoldást generál.

A Külön vagy egybe? eszköz minden olyan esetben, amikor egy melléknév + főnév + főnév típusú bemenetet kap (például *beágyazott + szoftver + fejlesztő*), kétféle megoldást kínál: az egyik esetben a *beágyazott szoftver* szerkezet egészéhez kapcsolódik a *fejlesztő* utótag, s így a második mozgőszabályt alkalmazva a *beágyazottszoftver-fejlesztő* lesz a javasolt írásmód; a másik esetben a két főnévből összetett szót hoz létre (*szoftverfejlesztő*), s erre az egészre vonatkozik a melléknév mint minőségjelző (*beágyazott szoftverfejlesztő*). Az utóbbi eset tipikus példája annak, hogy éppenséggel előállítható egy ilyen szerkezet is, a szavak együttes jelentése azonban abszurd, sőt komikus – ezt azonban a formális logika nem képes értelmezni. (Ugyanakkor előfordul néhány olyan eset is, ahol mindkét megoldás jó lehet, például *csuklósbusz-vezető – csuklós buszvezető*, *homokosút-kaparó – homokos útkaparó*).

Egy másik példa. A Helyes-e így? szószintű helyesírás-ellenőrző is meglepő eredményt produkál olykor, helyesnek fogadja el például a *partól* szóalakot. Ez esetben a felhasználó arra volt kíváncsi, vajon abban az esetben, ha a *part* szót *-tól* raggal látjuk el, a helyesírás a [partól] kiejtésnek megfelelően egy *t*-vel írhatja-e a ragos alakot, vagy a szóelemzés elvét érvényesíti. Természetesen az utóbbi történik (*parttól*), így az, hogy a program helyesnek ítéli meg a *partól* alakot, zavarba ejti, netán fel is bosszantja az oldal használóját. Holott itt sincs szó másról, mint a gépi logika működéséről: a *partól* szót két létező szó, a *part* és az *ól* szavakból keletkezett összetételnek véli, azzal azonban nem foglalkozik, hogy ténylegesen előfordul-e ez a nyelvhasználatban. Éppenséggel jelenthetne egy a paron található, háziállatok lakóhelyéül szolgáló építményt, ennek azonban vajmi kevés a valószínűsége. A felhasználó azonban ebbe a gépi – az emberi gondolkodástól meglehetősen idegen – „gondolkodásmódba” nem lát bele, és csak a meghökkentő javaslat tárul a szeme elé. – Természetesen az ilyen félrevezető

javaslatokat lehetőség szerint igyekszünk letiltani, esetleg megmagyarázni, az esetleges félreértések elkerülésére.

Az is előfordul azonban, hogy a programok által generált szokatlan megoldások abból adódnak, hogy a felhasználók nem a megfelelő eszközt használják, esetleg nem a program által megkívánt formában adják meg a bemenetet. Nézzünk ezekre néhány példát.

A felhasználói visszajelzések és a naplófájlok tanúsága alapján a két leggyakrabban használt eszköz (nem meglepő módon) a Külön vagy egybe? és a Helyes-e így?. Noha a felhasználói útmutatóban részletes leírást találunk az eszközök használatáról, azt tapasztaljuk, hogy nem mindig egyértelmű, mikor melyik eszközt érdemes használni. A Helyes-e így? szószintű helyesírás-ellenőrző, amely tipikusan az alábbi területeken segíthet: az adott szó magánhangzója vagy mássalhangzója hosszú-e vagy rövid (*szolid ~ *szolid, affektál ~ *afektál*), *j* vagy *ly*, hasonló hangalakú szavak elkülönítése magyarázattal (*helység – helyiség, tanúság – tanulság*). Az emberi logika azt diktálja (és elismerjük, jogosan), hogy ha a Helyes-e így? feladata „adott szóalak helyességének vizsgálata” – ahogy az oldalon is szerepel –, éppenséggel miért ne kérdezhetnénk meg tőle, hogy helyes-e az **élelmiszerellátás* szóalak. (A program – egyébként helytelenül – helyesnek jelöli meg, holott a szótagszámlálás szabályának értelmében kötőjellel írandó: *élelmiszer-ellátás*.) Ha összetett szó írásmódjának helyességére vagyunk kíváncsiak (egybe vagy kötőjellel kell-e írni), akkor a Külön vagy egybe? eszközhöz kell fordulni, mivel az kifejezetten erre a célra készült – ellentétben a Helyes-e így?-gyel, amely emiatt nem is működik megbízhatóan ilyen kérdések esetén. A nehézséget az okozza, hogy a felhasználók nem értik, miért nem alkalmazható ilyenkor a Helyes-e így?, de a felhasználói megkeresésekre írt válaszokban mindig megmagyarázzuk ennek okát.

Előfordul (bár lényegesen ritkábban), hogy olyan kérdésekben is a Helyes-e így?-hez fordulnak az érdeklődők, mint **I-én* vagy *I-jén*, **I2.-én* vagy *I2-én*, holott kifejezetten az ilyen típusú kérdésekre készült a Dátumok eszköz.

Gyakran tapasztaljuk, hogy a felhasználók abból a célból veszik igénybe a Helyes-e így? eszközt, hogy eldöntsék, létezik-e az adott szó. A tájnyelvi, regionális köznyelvi alakoktól kezdve (*bocsájt, jösztök, elkéretőzik*) az angol eredetű divatszavakig (*like-ol – lájkol, selfie ~ szelfi*) számos olyan esettel találkozunk, amikor a kérdező az adott szóalak „helytelenségét”, netán nemlétezését azzal kísérte meg bebizonyítani, hogy megnézte, mit mond rá a számítógépes eszköz. S mivel az eszköz elsősorban a sztenderd (tehát nem tájnyelvi) magyar (tehát nem angol) szókinccset, szóalakokat ismeri, az ilyen típusú szavakat ismeretlennek jelöli meg. (Itt jegyeznénk meg, hogy a Helyes-e így? korlátozott mértékben bizonyos nem sztenderd alakokról is képes információt adni, a *jösztök* esetében például megmondja, hogy a *jöttök* alakváltozata.) – Nem győzzük tehát hangsúlyozni: ha a helyesírás-ellenőrző program egy szót nem ismer – különös tekintettel az ilyen típusúakra –, az nem jelenti azt, hogy az adott szó helytelen, kerülendő, „nem létező”. Csúpan annyit, hogy a számítógépes program nem ismeri.

Nem titkolt célunk volt, hogy e rövid írásban némi bepillantást nyújtsunk a helyesírás-ellenőrző programok „lelkivilágába”: mennyiben más a gépi „gondolkodásmód”, mint az emberé. Az elmúlt két évben érkezett felhasználói visszajelzések alapján folyamatosan javítjuk a hibákat, ezúton is biztatjuk e sorok olvasóit arra, hogy nézzék meg, próbálják ki az eszközöket; javaslataikat minden esetben megszívleljük.

Ludányi Zsófia

A szerző az intézet tud. segédmunkatársa (Nyelvtechnológiai és alkalmazott nyelvészeti osztály, nyelvtechnológiai kutatócsoport) (a szerk.).

Kérdések és válaszok

Hogyan írjuk helyesen a *cézársaláta* szót? Azt olvastam, hogy egy olasz származású, Mexikóban élő étterem-tulajdonosról, Cesare Cardiniről kapta a nevét. Ez alapján *Cesare-* vagy *Cézársalátának* írnám (tehát nagy *c*-vel, kötőjellel), sok helyen azonban köznevesített formában, *cézársalátaként* találkozom vele. Egyéb helyeken különírva, nagybetűvel. Másik, ehhez kapcsolódó kérdésem: hogyan írjuk a *cézársalátaöntet* szót?

A szó még nem szerepel a szótárakban. A javaslatom az, hogy tekintsük köznevesített formának, és ezt az írásmódot alkalmazzuk: *cézársaláta*. Szótározzott analóg példa az *ádámcsutka*, az ételnevek köréből pedig a *dobostorta* és a *zserbószelet* többek között. Egyébként a szó helyesírása jelenleg átmeneti szakaszban van: *Cézár-saláta*, *cézársaláta*. Az első írásmód átugrásával meggyorsítottuk a folyamatot, annál is inkább, mert egyre népszerűbb ez az étel, és egyre több étlapon szerepel. Ennek alapján a másik kérdezett kifejezés helyes írásmódja: *cézársaláta-öntet*. Figyelmébe ajánlom még a következő internetes bejegyzést: http://korrektor.blog.hu/2010/04/08/ceszare_salataja [2]

A Jezsuita Kiadó munkatársaként kérdésem egy – a munkánk során gyakran előforduló – konkrét templomnévvel kapcsolatos, mégpedig az Osiris-Helyesírás által megadott és kifejlesztett formával. Ott a *Jézus szíve templom* formát jelölik meg. Kérdésem az, hogy az alábbiakban részletezett okfejtés szerint vállalható-e a *Jézus Szíve-templom* forma.

A hivatkozott szabály szerint a templomok, kápolnák nevének leírásakor a személynevekhez (pl. Mátyás, Szent István), illetve a személynévi értékű mitológiai-vallási elnevezésekhez (pl. Szent Család, Nagyboldogasszony) kötőjellel kapcsoljuk a típust jelölő szót, minden más esetben elhagyjuk a kötőjelet, s ez utóbbiak körébe sorolja a kötet a Jézus szíve templomot is (OH., 220–221).

Ugyanakkor a vallási-teológiai szóhasználatban (a bibliai emberképnek megfelelően) Jézus Szíve nem pusztán Jézus egyik szervét jelöli (Jézus szíve), hanem a szív a zsidó-keresztény hagyományban az egész emberre, annak legmélyére, központi valójára utal, jelen esetben tehát magára Jézusra, így személynévi értékű kifejezésnek (is) tekinthető.

Ezenkívül a helyesírási szótár a Szent Jobb-kápolna esetében a nagy kezdőbetűs alakot javasolja, a „személynévi értékű mitológiai-vallási elnevezések” körében. Ennek analógiájára a Szent Szív-templom *szív* szava is nagy kezdőbetűvel írandó. S megítélésem szerint mindezek miatt ide sorolható a *Jézus Szíve* kifejezés is.

Kérdésem, hogy elfogadható-e ez a magyarázat nyelvészeti szempontból, s ennek nyomán a *Jézus Szíve-templom* írásmód?
Szigeti László

Érvelése meggyőző, szerintünk is elfogadható a *Jézus Szíve-templom* írásmód.

Van-e az *áhitat* szavunkon kívül más példa olyan szóra, mely egy *-ít* képzős igéből az *-at*, *-et* főnévképzővel alakult?

Nincs még egy ilyen igénk. Az *áhit* szó töve egyébként az *a* indulatszó, a *h* pedig hiátustöltő hang.

Ha az oroszban ugyanaz a betűkapcsolat (*n* után *lágyljel*) van a szó végén, akkor a magyar szótárakban miért különbözik az írásmódjuk? A két név (a magyar szótárak szerint): *Kazany* és *Asztrahán*. Ha *Kazany*, akkor miért nem *Asztrahány*, ha meg *Asztrahán*, miért nem *Kazan*?

Átnézzük. Kijavítjuk.

Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda

www.e-nyelv.hu

iroda@e-nyelv.hu

+36-30-318-9666

Az orosz szavak átírásában több transliterációs eljárás érvényesül. Például az orosz *Onyegin* (Puskin verses regénye) magyarul a fonetikus írásmódot követve lett *Onyegin*. Más esetben a *Lenyin* felvett vezetéknevét nem *ny*-nyel került át a magyarba, hanem *Lenin* lett. Az átírás tehát vagy a kiejtést, vagy a betű szerinti átírást tükrözi. Ez a helyzet a kérdezett két orosz földrajzi név esetében is. Az első (*Kazany*) a kiejtést követi, a második (*Asztrahán*) a betű szerinti átírást. És még egy kiegészítés: aki először hivatalosan leírta az adott nevet, szót, annak az átírási megoldása öröködik meg hagyományként. Ilyen a *Párizs* a *Paris* helyett, a *frank* a *fran* helyett. De Adyék korában még használatos volt a *Páris* írásmód is.

Hogyan írjuk helyesen: *egymásban léte* vagy *egymásbanléte*, *egymással átjártság* vagy *egymással-átjártság*, esetleg *egymással-átjártság*?

A ragos névmás (a jelen esetben kölcsönös névmás) különírandó az utána következő szótól, hiszen esetünkben mindkét alapszerkezethez csak egy-egy toldalék járul: *egymásban van* > *egymásban léte*, illetve *egymással átjárt* > *egymással átjártság*. Az utóbbiban a *-t* képzőt az alapszerkezet részének tekintjük, hiszen nem bontható tovább: nincs olyan kifejezés, hogy **egymással átjár*.

Melyik a helyes? *Déli Áramlat gázvezeték* vagy *Déli áramlat gázvezeték*? Egy korábbi hasonló kérdésre adott válaszukban a tárgynevek névadásával kapcsolatos szabályok alapján a helyes alak: *Déli Folyosó vezetékrendszer*. A kérdésem: miért tárgynev, és mint építmény miért nem földrajzi név a gázvezeték? Es ha földrajzi, akkor indokolt lehet-e a *folyosó*, *áramlat* kis kezdőbetűvel írása? Sok földrajzi névnel a köznévi elem kisbetűs, pl. *József nádor tér*.

Abban igaza van, hogy bár a kőolaj- és gázvezetékek neve nem „tisztá eset”, leginkább a földrajzi nevek közé lehet besorolni őket, még hozzá az építménynevek csoportjába (Osiris-Helyesírás, 179).

A második kérdésre a válasz: egyértelmű, hogy nagy kezdőbetűs az *Áramlat* szó. A vezeték (fantázia)neve ugyanis két elemből áll, és mivel tulajdonnév, nagy kezdőbetűs mindkettő: *Déli Áramlat*. A köznévi elem, vagyis a *gázvezeték* szó természetesen kis kezdőbetűvel, különírva követi a tulajdonnevet: *Déli Áramlat gázvezeték*. (Ugyanez a helyzet a *Déli Folyosó vezetékrendszer* és a *Barátság kőolajvezeték* esetében is, csak az utóbbiban egyelemű a tulajdonnévi rész.)

A *József nádor tér* alakulat több szempontból is más eset. Egyrészt azért, mert a tulajdonnévi elem itt egy személynévből és egy köznévből áll (*József nádor*), nem pedig két köznévből, másrészt pedig az utcanevekre (közterületnevekre) speciális helyesírási szabályok vonatkoznak (Osiris-Helyesírás, 204–206).

Mostanában gyakran találkozom internetes újságok címlapján olyan szalagcímekekkel, mint „Megtalálhatták a gép fekete dobozát” vagy „Bosszúból gyilkolhatta meg a feleségét”. Nekem úgy tűnik, mintha ez az angol *may have + past participle* szerkezet magyarosítása lenne, mert egyszerűbb így tömör címekeket adni, mintha azt mondanánk: „Valószínűleg megtalálták a gép fekete dobozát” vagy „Lehet, hogy bosszúból gyilkolt”. Vagy rosszul gondolom?

Talán van valami ebben az angoltól átvett szerkezetben, de meggyőződésem, hogy egészen más motíválja az ilyen címekeket. Nyilvánvaló, hogy nem írhatnak le tényként, kijelentésként egy feltételezést, bármilyen „jól”, azaz hatásadászó módon is hangzana, hiszen ez erősen perelhető lenne. Nem mellelesleg etikai kérdéseket is felvet. Mindenesetre egyre inkább terjedni fog ez a szerkesztésmód. Még tömörebb az a megoldás, hogy kérdőjelet tesznek a kijelentés végére, és máris perelhetetlen a hír és a címe, pl. „Bosszúból gyilkolt?”.

Minya Károly

Az 50 éves rendezvény alappillére

Beszélgetés Németh Tibor iskolaigazgatóval a Szép magyar beszéd versenyéről

BG: – 2015. április 16–19. között lesz a szép magyar beszéd Kazinczyról elnevezett versenyének 50. döntője a győri Kazinczy Gimnáziumban. Hogyan készülnek az évfordulóra?

NT: – A verseny 50. évfordulója kiemelkedő esemény a nyelvemelő mozgalom és gimnáziumunk életében. Többször beszélgettünk kollégáimmal a tervezett programokról, együtt gondolkodtunk a bírálóbizottság tagjaival, az Anyanyelv-pótlók Szövetségének vezetőivel. Egyeztetünk a rendező szervezetekkel, a KLIK győri tankerületével, Győr megyei jogú város vezetőivel. Három könyvet tervezünk kiadni: Fried István Kazinczyról szóló legújabb tanulmányait, egy kis kötetet Deme Lászlóról, a mozgalom megalapítójáról, végül összefoglalnánk a verseny 50 évét – a kötet szerkesztésére Wacha Imre tanár urat kértük fel, aki mind az ötven versenyen részt vett. A verseny 15., 25. és 35. évfordulójára már megjelent hasonló kötet Z. Szabó László, Hérics Lajosné (a gimnázium akkori igazgatója) és Wacha Imre szerkesztésében.

– **Mit kell tudni a győri Kazinczy Gimnázium történetéről?**

– 1906-ban Győr város díszpolgárává avatta gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatási minisztert, és megismertették vele a győri polgárok igényét, akik felajánlottak egy telket is a felsőbb leányiskola számára. 1908-ban megindult a tanítás. A mai iskola épülete 1912–13-ban épült fel, és 1913. szeptember 20-án kezdődött meg benne az oktatás. Később leánygimnáziummá alakult. 1933-tól az alapító miniszter nevét viselte az intézmény, 1950-től vette fel a kiemelkedő nyelvújító, tudománysszervező Kazinczy Ferenc nevét. Nagy szerencsénk, hogy ez a „legsötétebb” korszak idején sikerült, ezért köszönettel tartozunk elődeinknek, hálánk jeléül igyekszünk méltón ápolni emléküket. Az intézményben jelenleg 870 diák tanul nyolc évfolyamos és négy évfolyamos gimnáziumi képzésben. Kollégiumunkban 100 tanulót tudunk elhelyezni. Tanítványaink közül mindenki felsőoktatási intézményben tanul tovább.

– **Kinek a fejből pattant ki, hogy Győrben kell ennek a versenynek lennie?**

– 1960-ban Péchy Blanka színművésznő létrehozta alapítványát a magyar nyelv védelmére, a kiemelkedően szépen beszélő színészek, rádióbemondók elismerésére. Z. Szabó László, iskolánk magyartanára kezdeményezte az alapítványnál, hogy a középiskolásoknak is írjanak ki versenyeket a szép magyar beszéd művelésére. Ehhez csatlakozott az oktatási minisztérium, a Győr-Sopron Megyei Tanács, Győr város vezetése és a Kazinczy Gimnázium nevelőtestülete. Azóta is intézményünk szervezi a versenyt.

– **Hogyan változott a verseny az elmúlt ötven év alatt?**

– A kezdetekkor magnószalagon érkeztek a felolvasott szövegek, és ezeket hallgatta meg a bírálóbizottság, majd döntöttek, kik voltak a legjobbak. A következő alkalommal kialakult a verseny mai rendje, azaz csütörtöki érkezés után a pénteki napon a megnyitó ünnepély, majd a szabadon választott szövegek elmondása, szombaton pedig a kötelező szöveg tolmácsolása.

Névjegy

Németh Tibor történelem–földrajz szakos középiskolai tanár, a győri Kazinczy Ferenc Gimnázium tanulója, majd tanára, 1984-től igazgatóhelyettese, 1995-től igazgatója. A Kazinczy-versenyek és az anyanyelvi táborok szervezője. Nős, három lánya van.

lása. Ezután a verseny szakmai értékelése következik. Vasárnapi eredményhirdetéssel zárul a döntő. A rádió „Beszélni nehez!” műsorához köthetően létrejött a szövegek jelölésének erre a célra létrehozott szövegfonetikai jelölésrendszere – ez írásbeli formában a verseny részévé vált. A versenyfeladatokon kívül irodalmi, színházi programok, kirándulások, győri városnéző séták is részei a háromnapos rendezvénynek. A megnyitó- és záróünnepélyeket a győri városháza dísztermében rendezzük, 2000 óta a záróünnepélyen adják át a Kazinczy- és a Péchy Blanka-díjakat is. Kezdetben csak gimnáziumi tanulók vettek részt a versenyen, 1977-től szakmunkástanulók is versenyezhetnek. A rendszerváltás után váltak rendszeres résztvevőkké a határon túli magyar diákok. Jelenleg szakképző iskolai és gimnáziumi tanulók kategóriájában folyik a verseny.

– **Pontosan miből áll a verseny?**

– A verseny szövegek értő, értető felolvasásából áll. Mindkét szöveg 20–21. századi esszé vagy esszérészlet, az egyikre a versenyzők otthon készülnek, a másikat a verseny helyszínén 20 perc felkészülés után kell felolvasniuk. Ehhez csatlakozik még írásban néhány mondat hangsúlyviszonyainak jelölése a már említett szövegfonetikai jelrendszerrel. A verseny értelme, hogy a résztvevők megtapasztalják a közönség előtti szereplést, foglalkozzanak a szövegértéssel, a nyelv szépségeivel, nehézségeivel. Későbbi életüket jelentősen megkönnyíti a szorgalmas felkészülésük.

– **Ma mindenki panaszkodik, hogy nincs pénz, nem lehet semmit sem csinálni. Hogyan lehet, hogy egy ilyen verseny nem kevés pénzből, nem kevés társadalmi munkával mégis meg tud valósulni – ráadásul 50 éve folyamatosan?**

– Nagyon sok segítség, jóakarát, elhivatottság kell hozzá. Szükséges a mindenkori oktatási kormányzat, a Kazinczy-alapítványi bizottság, az Anyanyelv-pótlók Szövetségének, Győr városának folyamatos támogatása. Sok jóakarátú szponzor mellett az elmúlt évtized fontos segítője az OTP Bank és a győri Rotary Club. Az anyagi támogatás mellett az emberek hozzáállása is pozitív, legyen az politikus, köztisztviselő, pedagógus vagy az iskola volt vagy jelenlegi tanulója. Szerencsére mindig voltak segítő kezek, támogatók. Ők ennek a hosszú ideje tartó rendezvénynek az alappillérei.

– **Melyek a versenyek legfontosabb statisztikai adatai?**

– 50 év alatt közel 8000 versenyző, 5000 felkészítő tanár jutott el Győrbe, 1450 Kazinczy-érmeket adtak át. Az anyanyelvi táborban 1900-an vettek részt. 46 kazinczy diák nyert érmeket. Évente az ország iskoláiban több mint 10 000 diák indul el a Szép magyar beszéd versenyen.

– **Mi kapcsolódik még a versenyhez?**

– A verseny kapcsán több jelentős szakmai konferenciát szerveztünk, ezeken a magyar irodalom és nyelvtudomány kiemelkedő személyiségeinek munkásságával foglalkoztunk. Felkért előadóink évente több emlékbeszédet tartanak. Eddig 46 kötetet adtunk ki, amelyben a verseny tapasztalatainak elemzése mellett emléket állítottunk a mozgalomban tevékenykedő tudósoknak, Kazinczy tudományos munkásságának, a nyelvemelés legfontosabb eredményeinek. 1982-től évente megszervezzük a nyári anyanyelvi táborot, ahol a Kárpát-medencei fiatalok találkozhatnak, ismerkedhetnek anyanyelvünk szépségeivel.

– **Személyes élmények, anekdoták?**

– Nagyon sok emlékem van Péchy Blanka művésznőről, Lőrincze Lajos tanár úrról, Deme professzor úrról, volt tanáromról, Z. Szabó Lászlóról, a bírálóbizottság tagjairól. Gyönyörű emlékek, mindenkitől nagyon sokat lehetett tanulni, örülök, hogy itt lehettem velük, hogy a mai napig dolgozhatok a verseny sikeréért. Nagy élmény volt, hogy hallhattuk Kazinczy Ferencet, aki névadónk ükunokájaként járt a versenyen, mintha az úkapa szólta volna hozzánk.

– **Mit üzen a verseny 50. évfordulójára?**

– „Folytassátok!” – mondta Péchy Blanka. Azt gondolom, ennél nemesebb hazafiúi kötelességünk nem lehet.

Balázs Géza

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Hírek

Január 18-án életének 78. évében váratlanul elhunyt **Szűts László** nyelvész, ismeretterjesztő, az MTA Nyelvtudományi Intézetének korábbi tud. titkára, majd tud. osztályvezetője. Munkásságát a 11. oldalon méltattuk.

*

Szathmári István professzor emeritust köszöntötte 90. születésnapján a Magyar Nyelvtudományi Társaság és az ELTE 2015. február 25-én. Ezen a napon jelent meg az ünnepelt által írt kötet a Magyar Nyelvtudományi Társaság 100 éves történetéről, valamint a Hatvanhat év a katedrán című kötet Szathmári István munkásságáról.

*

Nyelvi anekdoták címmel meghirdetett 2015. évi anyanyelvi pályázatunk kiírása az ÉA 2015/1. számában, valamint az e-nyelv.hu honlapon olvasható. A pályázatok beküldési határideje: 2015. aug. 15.

*

Bencze Imre emlékére. Bencze Imrének az 1970-es években született Édes, ékes anyanyelvünk című opusza (poémája, verse) sikerrel szerepelt a Magyar Rádió humorfesztiválján, majd útra kelt, sokszorosították, továbbköltötték – népköltézzetté vált. A jeles szerző ezután is számos verset írt, amelyek nincsenek összegyűjtve. A Magyar Rádió Tetten ért szavak című műsorának 2015. évi februári és márciusi adásában Bencze Imre fölfedezetlen életművéből válogatott. A műsorok – csakúgy mint a Tetten ért szavak összes adása – meghallgathatók a Nemzeti Audiovizuális Archívumban (nava.hu).

*

110 résztvevővel rendezték meg február 26–28. között Gyulán, az Erkel Ferenc Gimnáziumban az *Implom József középiszkolai helyesírási verseny* Kárpát-medencei döntőjét. Az idei Implom-díjakat **Heltainé Nagy Erzsébet** (MTA Nyelvtudományi Intézet) és **Berkí Károly** (Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség) kapta.

*

Új nyelvészeti könyvesbolt. A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda (Manyszi) 2015 februárjában megnyitotta (állandóan nyitva tartó) on-line könyvesboltját: www.e-nyelv.hu/konyvesbolt. A könyvesboltban kényelmesen (akár karosszékéből) lehet vásárolni – egyelőre főleg az Inter Nonprofit Kft. és a Magyar Szemiotikai Társaság könyveiből, de a választék folyamatosan bővül. A könyvesbolt készséggel befogadja más kiadók anyanyelvi, nyelvi, kulturális kiadványait is.

Kiemelt anyanyelvi programok, 2015.

Az Anyanyelvpolók Szövetsége, a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport (2000–) és más szervezetek együttműködésében

2015. ápr. 16. 14 óra: Pápa, Református Kollégium, „Nemzetben él a nyelv”. A 48. magyar nyelv hete megnyitója

2015. ápr. 16–19. 50. Szép magyar beszéd verseny, Kazinczy Gimnázium, Győr

2015. ápr. 25. V. Sajtónyelvi konferencia, Eszterházy Károly Főiskola, Eger

2015. máj. 14–17. Nagyvárad, Partiumi Keresztény Egyetem, XIII. Anyanyelvi konferencia, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága

2015. jún. 17–21. Sátoraljaújhely, PIM Kazinczy Múzeum, 2. nyelvész-tábor

2015. jún. 19–21. Széphalom, PIM Magyar Nyelv Múzeuma, V. anyanyelvi juniális, Anyanyelvpolók Szövetsége

2015. jún. 20. Széphalom, Anyanyelv és nemzet. Lőrincze Lajos-esszékonferencia, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága

Kiadványok

Fülöp Lajos és Lisztóczy László vál. és szerk.: Hegyhimnusz. A Mátra a magyar költészetben. Vachott Sándor Városi Könyvtár, Gyöngyös, 2014.

Hatvanhat év a katedrán. A 90 esztendő Szathmári István köszöntése. Szerk.: Balázs Géza. (Jót s jól! 1. kötet.) Inter, Bp., 2015.

Heltai János Imre: Nyelvcseré és a nyelvi tervezés lehetőségei Moldvában. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2014.

Kiss Róbert Richard: A fantasztikus nyelv. Mediacom, Bp., 2014.

Nyelvi rendszer és nyelvhasználat. Hallgatói tanulmányok. Szerk.: Ladányi Mária, Hrenek Éva, Horváth Ádám, Hugyecz Enikő Henriett. ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, Tinta Könyvkiadó, Bp., 2014.

Felhívás

XIII. Anyanyelvi konferencia, Nagyvárad, 2015. május 14–17.

Az 1970-ben indult anyanyelvi konferenciák sorozatát 2015-ben Nagyváradon, Janus Pannonius, Pázmány Péter és Ady Endre városában szervezi meg a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága. Kiegészítő programok: nagyváradi városnézés, kirándulás Érsemjénbe. Érdeklődés, információ: anyanyelvi@mnyknt.hu.

Második nyelvész-tábor + V. anyanyelvi juniális, 2015. június 17–21. Sátoraljaújhely–Széphalom, Kazinczy Múzeum, PIM Magyar Nyelv Múzeuma

Az Anyanyelvpolók Szövetsége, a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport, az Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ, a Magyar Szemiotikai Társaság és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság második alkalommal rendezi meg a nyelvész-tábort. A programból: A tábor támogatója: a Nemzeti Kulturális Alap. A tervezett előadások: Új helyesírás: a magyar helyesírás 12. szabályzata (Keszler Borbála), Arany János, „a nyelvrontó” (Fűzfai Balázs), A 12 legszebb magyar vers (Pusztay János előadóját), Modern nyelvészeti irányzatok

(Ladányi Mária), Új Kazinczy-regény (Péterfy Gergely), Tankönyvfejlesztés (Banyai Katalin), Hátrányos helyzetben nyelvtant tanítani (Dénes Ágota), Új magyar nyelv (Minya Károly), Régi stílusú népballadánk archaikus nyelvi elemei (Pomozai Péter és Karácsony Fanni kiállítás). 2015. június 20-án Emlékezés Lőrincze Lajosra, születésének 100. évfordulóján. Felkért előadók: Lőrincze Péter, Pomogáts Béla, Szakonyi Károly, Fráter Zoltán. Kapcsolódó programok: Vadéltető verseny – Múzeumok éjszakája: találkozás Török Sophie-val és Kazinczy Ferencsel, Élő Tetten ért szavak. 2015. június 21. Szabadidős programok: Kazinczy-túra, bob, libegő, drótkötélpálya. A nyelvész-táborba előadásokkal, hozzászólásokkal lehet jelentkezni. A szakmai programok látogatása ingyenes. A múzeumi kiállítások látogatása belépőjeggyel lehetséges. A nyelvész-tábor regisztrált résztvevői karszalaggal valamennyi helyszínen valamennyi rendezvényre és múzeumba külön térítés nélkül korlátlan számban beléphetnek. Csak program/múzeum-regisztráció: 1500 Ft. A tábori regisztráció (szállás + reggeli) 1 napra: 3000, 2 napra: 6000, 3 napra: 9000, 4 napra: 12 000 Ft. Érdeklődés, információ, regisztráció: iroda@e-nyelv.hu. Szállásregisztrációt csak a díj beérkezése után, és legfőleg 2015. május 31-ig fogadunk el. Ezután mindenkinek egyénileg kell intéznie a szállását.

Tehetséges és önmagukat közösségekben fejleszteni kívánó egyetemistáknak és főiskolásoknak felvételi hirdet a **Bolyai Önképző Műhely**, az egyetemközi, havonta egy hétvégi képzést nyújtó szak-kollégium. Érdeklődés, jelentkezés itt: www.bolyaimuhely.hu.

A lapunkba szánt cikkeket **Hujber Szabolcs** szerkesztőségi titkárnak küldjék: ea.szerkesztoseg@gmail.com. Szerkesztőségi fogadóóra: szerda 15.00–16.00 (Petőfi Irodalmi Múzeum). A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Előfizetési tájékoztató: 2015-től az Édes Anyanyelvünk hírlapárusi terjesztése megszűnt. A lapot a postán lehet előfizetni. Az Anyanyelvpolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíjuk rendezését követő második hónaptól kezdve a megadott címükön megkapják a lap megjelenésének napján. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja a lapot biztosítani.

Az ASZ-tagdíjat átutalással kérjük rendezni az OTP-nél vezetett 11705008-20132015 sz. bankszámlaszámra. A tagdíj 2000, illetve 1500 Ft/év. – 2014. évi személyi jövedelemadójuk 1%-os felajánlásakor is gondoljanak a támogatási lehetőségre: Anyanyelvpolók Szövetsége, 1053 Bp., Károlyi u. 16. Adószám: 19663155-1-41.

Mindenekelőtt a 2014. decemberi számunk rejtvényeinek megfejtését adjuk meg.

I. Az Ob folyó mentén. 1. Robbantás. 2. Szoba. 3. Hobbi. 4. Ostoba. 5. Dobhártya. 6. Dobál. 7. Tobzódik. Az ob utáni első betűkből összeolvasható gyermekjátékszer: babaház.

II. Öt helységnév. 1. Parádsasvár (az első két szótag megcserélésével). Néhányan nem szótagcserével, hanem szótagok elhagyásával próbálkoztak: Parád, illetve Sasvár, ez azonban téves megoldás. 2. Agárd (oda-vissza más hangsort adó palindrommal). 3. Jászberény (anagrammával). 4. Tiszapalkonya (az utolsó betű előrehozásával). 5. Szeged (intarziával).

III. Rejtőzködő férfiak. 1. Pandora → Andor. 2. Vajákos → Ákos, de jó ez is: Jövendőmondó → Ond. 3. Harcsabajusz → Csaba és Aba. 4. Kaméliás → Éliás. 5. Interferencia → Ferenc. 6. Hangerő → Gerő. 7. Vincellér → Ince, sőt Vince. Közülük az első a Pincemester szóból is levezethető. 8. Olajoshordó → Lajos. 9. Szamárköhögés → Márk. A Rózsahimlőből kiolvasott Rózsa nem jó, hiszen nem férfinév! 10. Rizottó → Ottó. 11. Tükörsima → Örs. De elfogadhatók ezek is: Fodormentes → Fodor, továbbá Nyugodt → Ugod. 12. Opálos → Pál. 13. Csomag → Soma, de anyakönyvezhető férfinév a Csoma is, s elfogadható a Küldemény → Demény megfejtés is. 14. Kottamásolás → Tamás. 15. Tolvajkulcs → Vajk. Ez utóbbira több elfogadhatatlan megfejtés is érkezett: Hátizsák → Izsák, Zsákos → Ákos, valamint Sanzsán → Zsan a Jean „magyarítása” nyomán.

IV. Szójátékos csattanó. Az, hogy így hamar visszajön az áram.

Azok közül, akik elérték a 60 pontot, a Tinta Könyvkiadó jóvoltából a következők gazdagodtak egy-egy értékes könyvvel: Balázs Péter Pál, Újszász, Védgát sor 3. (5052); Berghammer Rita, Budapest, Dési Huber u. 28. (1098); Habalin Csilla, Csókakő, Vértesi u. 3. (8074); Hari Zsigmondné, Berettyóújfalú, Batsányi u. 13. (4100); dr. Komlósi Zsolt, Budapest, Órség u. 13. fszt. 1. (1112); Nemes Csabáné, Tuzsér, Hársfa út 9. (4623); dr. Szekrényesné N. Alexandra, Markaz, Dobó út 8. (3262); Tóth Sándorné, Debrecen, Görgey u. 10. (4032); Varga Andrásné, Pécs, Veress Endre u. 13. fszt. 1. (7633); Wagner Alfréd, Budapest, Attila u. 150. (1047). Gratulálunk!

A Pontozó új feladványai

I. Rejtélyes országnév. Azért rejtélyesek, mert mind-egyiknek a meghatározásában valami csalafintaság, nyelvi játék húzódik meg, s olvasóinknak maguknak kell megtalálniuk a megfejtéshez a kulcsot. Angol nyelvterületen divatosak az olyan keresztrejtvények, amelyeknek mindegyik meghatározása egy-egy ilyenféle talány, ún. kriptogramma. Itt most tíz kriptogramma következik, ám olvasóink számára nagy könnyebbség, hogy már eleve tudják: mindegyiknek a megfejtése egy országnév, ráadásul pedig megadjuk a megfejtések kulcsait is, ám azokat az alkalmazandó furfangok betűrendjében: akrosztichon, anagramma, azonos nevű szerzőre való utalás, betűk kihagyása, betűrejtvény, egy ragos utónév meglelése, köznévi jelentés felhasználása, köznévi jelentésre való „játékos” utalás, palindrom, többszörös intarzia. Minden helyes megfejtésért 2 pont jár, a telitalálatos megoldás tehát 20 pontot ér.

1. A haza mindenésének emlegetett
19. századi író keresztnevének névpárjára
2. Bibliai tájék: ma olajország, de ha nekünk úgy tetszik,
becézett férfinév
3. Siránkozás helyett kirándulás. Irány előre!
4. Kelet-afrikai, elég nyugalmas agrárország

5. Ország egyenruhában
6. Drága szakma
7. Ügyességi játékot kedvelő királyság
8. Névadóját megcsapta a mozdony füstje
9. Pars Krisztián
10. SZ = N

II. Római számok. A meghatározásokra felelő megoldásokban a római számoké a főszerep. Ha a megfejtés helyes, a megoldásokban szereplő római számok összege kerekén 10 000! A meghatározások után zárójelben közöljük, hogy a megtalálendő szóban – nagybetűs írást feltételezve – hány római szám van. Mindegyik megfejtésért 1 pont jár, de a telitalálatosért a duplája, vagyis 10 helyett 20!

1. Simogatni való háziállat (3)
2. Italkeverő (3)
3. Kisbaba (3)
4. Alacsonyabb fal (5)
5. Tréfálkodik (5)
6. Alukál (5)
7. Dzsesszstílus (6)
8. Nem teljesen józan [állapot] (6)
9. Kedvelt gyermekfigura (6)
10. Egyedi (7)

III. Rejtőzködő folyók. A meghatározásokra adott megfejtések mindegyikében egy-egy folyó rejtőzik intarziászerűen. Minden helyes, azaz a benne rejtőző folyót is jelző megoldásért 2 pont jár, a végig hibátlan megfejtés tehát 30 pontot ér. Segítség: a megfejtésekben megbújó folyók ábécésorrendben követik egymást.

1. Tágas, oszlopos terem
2. Hangosan sírva jajveszékél
3. Újságíró ritkán használt tréfás kifejezéssel
4. Közeli jó ismerős, testi-lelki társ
5. Folyamatosan kizsákmányol, pénzt csikar ki valakitől
6. Eredményes életvezetésre tanító könyv
7. A természetföldrajz egyik ága, pedológia
8. Nemsokára, rövid időn belül
9. Lantszerű, régi magyar pengetőhangszer
10. Nagyon lassú sebesség
11. Kerekded tárgy elálló pereme
12. Krisztus szenvedéstörténete
13. Mennyezetre erősített, bevakolt nádréteg
14. Kis faház, nyári lak
15. Vízben élő, 1-2 milliméteres állati egysejtű

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a Mes-termóka című túloldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. A helyes megfejtés 25 pontot ér.

Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 95 pont, de már 70 pont is elég ahhoz, hogy annak megszerzője részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyvet nyerhesen. A feladványok megoldását **2015. június 1-jéig** küldjék el címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének e-mail címére: gretsyl@t-online.hu.

Minden megfejtőnek jó szórakozást és sikeres megfejtést kívánunk a feladványok készítői:

**Gerley Imre (III.), Grétsy László (I.),
Láng Miklós (II.), Schmidt János (IV.)**

Szójátékos csattanó

	A VÁLASZ 1. RÉSZÉ	HÍG ÉTEL	TETŐ-SZÉLI VÍZEL-VEZETŐ	HABARCS-BA IS KEVERT ANYAG	A JÓD ÉS A BŰR VEGYJELE	<h2>MESTERMÓKA</h2> <p>– Tudom, hogy pocsékul sikerült a felkészülésem, de azért elindít a következő versenyen, ugye, mester?</p> <p>Az edző lemondóan legyintve válaszol.</p> <p>(Szavait lásd az ábrában!)</p>		
ALAP-VEVŐ FONTOS-SÁGÚ								
ÁRULÓ PÁL UTCAI FIÚ (DEZSÓ)								
... MONTAND, NÉHAJ SZÍNÉS					ELÁSOTT TOK, ÜZEMETTEL A JÖVŐBE			
A MAGYAR TÖRZSEK EGYIKE								
LITER				DÉL RÖV				
				MISS ... SIMPSON (LESSING)				
SÁRGÁS TALAJ		ÁTFÜRT HENGER						
KÖTÉL VÉGEI		ÉSZAK-AFRIKA!						
ZACSKÓ-SZERŰ TARTÓ					RÓMAI 50-ES GYOMTÁ-LANÍTÓ			VIZÁLLÓ KABÁT-ANYAG
KELVIN						A VÁLASZ 2. RÉSZÉ MÉTER KELET		
						A SZO-BÁBÓL CIN		
VÉSŐVEL DOLGOZÓ KISIPAROS JÓD		RAGADÓ				LENVÉGI! KITŰNŐ BŰTOR-ANYAG		
KICSODA, TÖBB SZLÁV NYELVEN				A TÖRPÉK EGYIKE!				
				EDZÉS-KEZDETI				
ÉSZAK, RÖVIDEN		FRANCIÁS ÉRTELEMI!				SZIKLA KÖZEPEI! SZÁMOT-TEVŐ		
		ÉVIKE PÁRJAI						
RÖVIDEN MOZDUL AZ IZOM MESEVÉGI!						ÓGORÓG TÖRZS TAGJA VÉREB		
				LOVÁSZ ESZKÖZE				
				ZENEI MAGAZIN				
ROCK-MŰVEKI PÁROSÁ-VAL KÉRI!		BÁRIUM CÉG KEZDETI VAGYONA			NORVÉG KIRÁLYI NÉV EGYEI!			
					A MÁJ TERMELI BORÍTÓ-KOSÁR	IGEVÉG-ZÓDÉSI! BUTA, OKTALAN		
OXIGÉN ... KO-KOSCHKA; OSZTRÁK FESTŐ					CINNEL BEVON ÉRD KÖZEPEI!			
ÉGÉS-TERMÉK BELTAGI		SZÍNÉS (ISTVÁN) STEIN ...; UTAZÓ				TÖBBES SZÁM, RÖVIDEN HÍM LÚD		
EGYSÍKÚ, UNALMAS					FARKOS KÉLTŰ BÉCSI ÚR!			
ROHAN, SZALAD			IGEN, VAR-SÓBANI!	LE-NYÚZOTT BŐRT TISZTÍ!				
ENER-VÁLT, GYENGE						A SZOBÁBA A RÉNIUM VEGYJELE		
BURGEN-LANDI VÁR HELYE				FÉLIG ÜLI TESZ A TŰZRE MISEVÉGI!				
	E					 ?		

Új szavak, kifejezések (84.)

Nem szótározott szavak tárháza

bibliodráma – a Bibliából átvett történetek, szövegek dramatikus feldolgozása. Kapcsolódó kifejezések: *bibliodramatikus szakember; pszichodramatikus bibliodrám*a. (Új Ember, 2013. jún. 23.)

Csopa – Csodák palotája (rövidítés), vö. *Műpa* 'Művészetek Palotája'

dagadék – kövér ember (gúnyosan) (Metropol, 2013. jún. 17.)

dogging – kutyás kocogás; az angol *dog* és *jogging* szavakból (Petőfi Népe, 2013. ápr. 15.)

dolgozói szegénység – az az állapot, amikor a dolgozó munkavállaló keresete nem éri el a létminimumot (HVG 2014. dec. 20.)

első világ – a legfejlettebb országok gyűjtőneve

jár a keksz – ironikus-gúnyos megjegyzés (dicséret) az interneten

kommer – a *kommunista* rövidítése, vö. pl. *nyugger* 'nyugdijas', *baller* 'baloldali', *jobber* 'jobboldali'

konteó – konspirációs teória, korábban: *összeszküvés-elmélet*. Mozaikszó. Pl. „*konteókra* éhes közönység”.

nemsemleges – a nemet nem hangsúlyozó (öltözet, környezet stb.). Pl.: „egy stockholmi óvodában a gyakorlatban is nemsemleges környezetet teremtettek a gyerekek számára. Nem mondják nekik, hogy »fiúk« vagy »lányok«, arra ösztönzik őket, hogy a hagyományosan másik nemhez kötött játékokkal játszanak, és nem nézik jó szemmel, ha a szülők a nemüknek megfelelően öltöztetik őket”. (MN. 2014. ápr. 12.) A jelenség társadalmi-nyelvi kritikáját is tartalmazza Balázs Géza–Minya Károly *Kettesnyelvünk* című könyve.

plank – extrém póz, l. még *plankelés*

plankelés – extrém sport vagy egész testet igénybe vevő edzésmód. Pl. „Ezernél is több magyar rajongó csatlakozott az interneten egy új, ahogy ők mondják, extrém sporthoz, az úgynevezett *plankelés*hez. Bárhol, bármikor lehet csinálni, a lényeg, hogy egyes testtel kell feküdni, akárhol, ahol ez lehetséges és nem veszélyes. És persze szerencsés az is, ha erről kép is készül, amit aztán az interneten megoszthatnak. Az új örületnek a világon szinte mindenhol vannak rajongói. Fekvés két bársképen, egy hintán vagy akár egy biciklitárolón. Néhány az úgynevezett plankek közül. Így hívják ugyanis ezeket a pózokat...” (Propeller, internet)

rapidjavaslat – (az Országgyűlésben) reggel benyújtott, délután megszavazott javaslat (Metropol, 2014. máj. 28.)

szelfizó bot – botszerű eszköz, amelyre a fényképezőgépet erősítve önfénykép készíthető

teqball – focilabdával hajlított asztalfelületen játszott (a pingpongra hasonlító), oda-vissza játék. A szó magyarításra vár. (Petőfi Népe, 2014. júl. 8.)

vegyi csik – az elmúlt időben a városi folklórba került angol *chemtrail* magyarítása (Petőfi Népe, 2014. júl. 27.)

villámházasság – gyorsan elhatározott házasságkötés, esküvő (Petőfi Népe, 2014. júl. 25.)

zuhanyhíradó – informális hírcsere, pletyka; általában a Lukács uszodában megforduló törzsvendégek szóhasználatában született.

Holczer József gyűjtéséből is válogattunk. A rovat 1998–2010. közötti, mintegy ezer szónyi anyagát tartalmazza a Jelentés a magyar nyelvről. Új szavak, kifejezések (szerk.: Balázs Géza) című kötet, amely megrendelhető itt: iroda@e-nyelv.hu. Új szavakat ajánlhat/közölhet itt is: www.somagyarito.hu. 2015-ben megjelenik az Új magyar szavak szótára (1990–2015).

B. G.
balazsge@due.hu

UTOLSÓ OLDAL

Deme László története, egy nemzedékkel később

1984-ben a magyar nyelv hetének az ifjúság beszédkultúrája volt a „központi témája”. Ebből az alkalomból egy kis kötet is megjelent, ugyanezzel a címmel. Ebben lapozgatva bukkan- tam rá az alábbi történetre, amelyet a kötet szerkesztője, Deme László mesél el Beszéd és magatartás című cikkében:

„Nemrég diplomázott tanítványommal futok össze. Ifjú ta- nárnő, s még ifjabb mama. »Köszönj szépen a bácsinak – biztogatja kicsinyét –, mondd neki: Csókóloom!« Annak látni az arcockáján: valami nagyon szokatlant kívánnak tőle; vadonat- újat, vadidegent. »Köszönj hát!« – nógatja egyre mélyebben piruló anyja. – »Szia!« – derül fel most a kisgyerek képe. – »Szia!« – fogadom opportunistá módon. S megnyugszik anyuci is: köszöntünk egymásnak, illendően.”

Azóta több mint harminc év telt el, az akkori kisgyerek ma, meglehetősen fiatal anya, talán éppen annak a helyes kislánynak az édesanyja, akivel a minap találkoztam lakóházunk emeleti csüngőfolyosóján. Az óvodás korú gyermek komoly képpel, jelentőségének tudatában közeledik háromkerékű biciklijén, esze ágában sincs köszönni össze csavarodott lakótársának. A (számomra) zavarba ejtő helyzetet azzal próbálom feloldani, hogy előre köszönök neki: „Szia!”. Mire ő halkán, egy kissé meglepetten így válaszol: „Szia!”.

Még egy nemzedék, és a kisgyerek már vissza sem fog kö- szönni.

Rikkancsszórend, keverék szórend

Nagyvárosaink utcáiról évtizedek óta eltűntek a rikkanc- sok, az árujukat kiabálva ajánlgató mozgó hírlapárusok. De az úgynevezett *rikkancsszórend* napjainkban is él és virul. Úgy emlékszem, hogy az előbb említett Deme László nevezte így az olyan szórendet, amely szükségtelenül kiemeli az állítmánynak valamelyik bővítményét, többnyire a tárgyát. Ennek követke- ztében, ha igeikötős ige az állítmány, az igeikötő az ige mögé ke- rül. Ez voltaképpen szabályos magyar szórend, de az esetek egy részében szükségtelenül hangsúlyozza a bővítményt (nyo- matékos szórendű mondatot alkalmaz nyomatékta- lan helyett).

Ez a jelenség főleg a sajtónyelvben fordul elő, abban is első- sorban a címadásban. A példákat egy országos napilapból ve- szem: „A dróntámadásait mérsékli Washington”; „A potyale- sőket küldené haza Nagy-Britannia”; „Pécs: ismét fiatal nőt megerőszakoltak meg”. Ez a szórend azt a benyomást kelti, hogy nem az állítmány, hanem a tárgy az újságoló, újdonságot közlő eleme a mondatnak. (Ezt a nyelvészek egy része *fókusz*nak is nevezi.) Vagyis – a legutóbbi példánál maradva – nem az a hír, hogy a dunántúli városban ismét megerőszakoltak egy nőt, ha- nem az, hogy a nő fiatal volt, nem pedig kevésbé vagy egyálta- lán nem fiatal.

Ha én szerkesztem ezt az újságot (tegyük hozzá, nem pá- lyázom ilyen babérokra), a fenti címek ezzel a szórenddel je- lentek volna meg: *Washington mérsékli dróntámadásait* (a bir- tokos személyragos tárgy előtt nem szükséges a határozott névelő); *Nagy-Britannia hazaküldené a potyalesőket*; *Pécs: ismét megerőszakoltak egy fiatal nőt*. Vajon így kevésbé hívnák fel ma- gakra az olvasók figyelmét? Döntsék el a lapszerkesztők!

Egy másik, ezzel talán összefüggő, de nem azonos szórendi jelenség is megfigyelhető a sajtóban. A tárgyra ezekben a mon- datokban is nyomaték esik, de az állítmány igeikötője nem válik el. Vagyis mintha keverednék a nyomatékos és a nyomatékta- lan mondat szórendje: „Az új készülék [ti. a Google okos szemüvege] számos jogi problémát felvet”; „Most komp-

romisszum körvonalazódik [...] Victor Ponta miniszterelnök ezzel az RMDSZ támogatását megnyerheti”.

Nyelvérzekem ezt a szórendet kívánná: ... *számos jogi prob- lémát vet fel*; ... *Victor Ponta ezzel megnyerheti* (vagy inkább: *el- nyerheti*) *az RMDSZ támogatását*.

Mint tudjuk, nem nyerte el, és emiatt az elnökválasztást sem nyerte meg. De ennek bizonyára nem a keverék szórend volt az oka.

Egy kis nyelvtan

Azt olvasom a sportújságban, hogy a német sajtóban nyilván- osságra hoztak egy fényképet, amely egy doppingvizsgálatra váró, talán a kényszerűségből elfogyasztott sörök miatt meg- lehetősen illuminált állapotba került futballistát ábrázol. A né- met labdarúgó-szövetség azon nyomban vizsgálatot indított, no nem a játékos, hanem az újság ellen, a személyiségi jogok védelmében. A vizsgálat kiderítette, hogy „az orvos assziszten- se készítette a felvételt, amelyet a kontrollt végző doktor [...] is elismert”.

Első olvasásra azt hihetnők, hogy az *amelyet* vonatkozó név- más az előtte álló főnévre, a *felvételt* szóra vonatkozik. De nem így van. Az orvos nem a felvételt ismerte el (ennek nincs is semmi értelme), hanem azt, hogy a fényképet az ő asszisztense készítette. A mellékmondat tehát az előző tagmondat egészére vonatkozik. Ezt a pillanatnyilag még fennálló nyelvi norma szerint így kellett volna megfogalmazni: *az orvos asszisztense készítette a felvételt, amit a kontrollt végző doktor is elismert*. Ilyenkor tehát nem az *amely*, hanem az *ami* vonatkozó névmást kell használni. De még célszerűbb lett volna mellérendeléssel vagy akár új mondat kezdésével élni: *az orvos asszisztense készí- tette a felvételt, és ezt az orvos el is ismerte; az asszisztens készítette a felvételt. Ezt az orvos el is ismerte*.

A képen látható, lehunyt szemmel maga elé meredő sport- ember bizonyára nem a nyelvtan (különösen a magyar nyelvtan) rejtelmein töpreng. De nekünk, írásból (is) élőknek, érde- mes lenne elgondolkodnunk azon, hogy a rosszul értelmezett választékosságból alkalmazott *amely* kötőszó mennyi zavart okozhat. Van, amikor az *ami* a jó, akár választékosan, akár köznapian beszélünk. Az én „vizsgálatomnak” ez lett az eredménye.

Szendvicsasszony

A *szendvicsember* a kéziszótár átdolgozott kiadása szerint „mellén és hátán némi bérért plakátot hordozó alkalmi mun- kás”, stílusértéke bizalmas. A hétkötetes értelmező szótár nem tartalmazza (pedig milyen szép *szoc e* szócikket kerekíthetett volna belőle!).

Fejlődik a társadalom, s ezt tükrözve fejlődik a nyelv is: most már van *szendvicsasszony* is, legalábbis abban a budai kerületben, amelyben lakom. Napról napra találkozom az elől-hátul hatalmas bádogtáblát cipelő vékony csontú, ijedt szemű nővel. Kérlelve nyújtogatja felém egy újonnan megnyi- tott üzlet szórólapját: először elvettem tőle, azóta, rossz lelki- ismerettel, már nem.

A *szendvicsember*, amióta csak tudok róla, hát még mióta látom is, szememben mindig az emberi kiszolgáltatottság jel- képe volt. Most felbukkant a *szendvicsasszony* is: jól fog illeni a *tőzsde*, a *részvény*, az *ingyenkonyha* meg a többi régi-új szó mel- lé. Ha bármi kommentárt fűznék ehhez, politizálásnak hatna. Ettől pedig ebben a lapban elvszerűen tartózkodunk.

Kemény Gábor

Édes Anyanyelvünk

WWW.ANYANYELVÁPOLÓ.HU
2015. ÁPRILIS

• IFJÚSÁGI MELLÉKLET •

„Az anyai nyelv köti össze az elméket”

20 éves az Aranka György verseny

Aligha sejtette a címbeli idézet szerzője, a XVIII. században élő és munkálkodó Aranka György, hogy neve és szellemisége majd' 200 évvel halála után nemcsak hogy nem merül feledésbe, de anyanyelvápoló körökben igencsak nagy ismertségre is szert tesz. S köszönhető mindez a kolozsvári Georgius Aranka Társaságnak, amely 1996 óta évente megrendezi az Országos Aranka György Nyelv- és Beszédművelő Versenyt (ahogy magunk közt röviden emlegetni szoktuk: az *Arankát*).

A Társaság, bár jogi személyként csak 2004-ben jegyezték be, 1994-ben kezdte meg működését néhány lelkes magyar tanár – Kása Magdolna, Kovács Katalin, Tötszegi Tekla, Misztrik Jolán – kezdeményezésére, s két év múlva szervezte első versenyét. A szervezet vezetőségén (Egyed Emese elnök, Tőkés Erika alelnök, Misztrik Jolán titkár) kívül bekapcsolódtak a munkába a kolozsvári iskolák magyartanárai, és a verseny a magyar szaktanfelügyelők támogatásával országosan elismert, a minisztérium által támogatott megmérettetésé válhatott. Ennek legjobb példája, hogy az Arankán helyezést elért diákokat felvételi nélkül (ahol van felvételi), magas pontszámmal felveszik az egyetem bölcsészkarára.

Egyértelmű volt, hogy a szervezet – mely maga is nyelvművelői körből alakult ki – versenyét az erdélyi középiskolák beszédművelői köreinek hirdeti meg, azoktól várva két-két (a szórványból egy-egy) versenyzőt, akár a három versenyforma mindenikébe. S hogy milyen három versenyformáról van szó, s ezek miből állnak, arra hadd álljon itt néhány részlet a verseny szabályzatából:

„Az Aranka György Nyelv- és Beszédművelő Verseny három versenyformában zajlik: Édes anyanyelvünk, Szép magyar beszéd, Versben bujdosó. A versenyre jelentkezők e három versenyformában bizonyíthatják, hogy nemcsak értői, hanem tudatos ismerői a magyar nyelv szépségének, kifejezőerejének, hogy a tiszta beszéd, a szép magyar kiejtés, a helyes nyelvhasználat, az értő-értelmező szövegtolmácsolás és a szövegalkotás személyiségformáló erején túl példaértékű mindannyiunk számára. (...)

Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny

Írásbeli feladatsor: helyesírási, nyelvhelyességi, nyelvtani és stilisztikai ismeretek tudatos, kompetens és performans használata – 40 pont.

Szóbeli: szövegalkotási, kommunikációs készségek, képességek szabad, önálló, eredeti megnyilatkozásban a választott téma – műfaj – hallgatóság követelményeinek megfelelően – 60 pont.

Szép magyar beszéd kiejtési verseny

Írásbeli feladatok: szövegyszerűség, szövegösszefüggés megteremtése (témahálózat, tételmondatok, kulcsszavak, cím és szöveg összefüggése, jelentésbeli és grammatikai kapcsolóelemek), szövegjelölés – 20 pont.

Szóbeli: szövegszerkezet és szöveghangzás egységének megteremtése – szabadon választott és kötelező szöveg értő és értelmező felolvasása (artikuláció, kiejtés, mondat- és szövegfonetika eszközök funkcionális használata) – 80 pont.

Versben bujdosó vers- és prózamondó verseny

Írásbeli feladat: a művészi nyelv kreatív-produktív megközelítése (szövegtérképezési, szövegalkotási, stilisztikai feladatok) – 20 pont.

Folytatása a III. oldalon →

Az ezredik

Sok-e? Sok-e, ha valamiből ezret számolunk? Attól függ, miből. Például, ha egy rádióműsor eléri az 1000. adását, az sok-e? Ha az illető műsort naponta sugározzák, három év sem kell, hogy elérje ezt a bűvös számot, s a kétségeskedők mondhatják: nem rossz, de azért ne essünk hasra tőle. S ha ez az adássorozat kéthetenkénti rendszerességgel – szinte megszakítás nélkül – 38 éven át jelentkezik, ráadásul adásonként átlagosan száz levél jelzi a folyamatos hallgatói érdeklődést? Akkor talán a tamaskodók is azt mondják: érdemes lehet arra, hogy kalapot emeljenek előtte.

A Magyar Katolikus Rádióban a közelmúltban hangzott el a Szórol – szóval című adássorozat 187. adása; mivel jogelődje, a Magyar Rádió Beszélni nehéz! című műsorfolyama 813 alkalommal jelentkezett, a magyar rádiózásban a helyes kiejtés kérdéseivel foglalkozó egyetlen műsor elérkezett az 1000. adásához.

A már csak emlékezők, az évtizedek óta velünk tartók és a ma hűségeseinek kedvéért – meg az emlékezés szándékával – idézzük föl röviden a Beszélni nehéz! történetét.

Kezdetei lassan a történelem kódéba vesznek: Kodály Zoltán híres „Riadó!”-jáig, „Vessünk gátat kiejtésünk romlásának!” felhívásáig; meg Péchy Blankának 1950-es évekbeli felismeréséig: romlik a szinpadí és a köznapi beszéd színvonala. 1960-ban ezért hozta létre alapítványát, „Kazinczy-díj” elnevezéssel.

Az alapító okirat bevezetőjében így írt: „Halálom után is szeretném szolgálni anyanyelvemet, mely nekem megélhetést, életmenek tartalmat, szépséget adott, ezért elhatároztam, hogy alapítvány segítségével adok lökést egy folyamatnak, melynek elindítását multhatatlanul szükségesnek látom.”

Tapasztalatait kötetbe gyűjtötte, a nyelvészeket vitára, a Magyar Rádió akkori vezetőit cselekvésre serkentette, így jött létre az stúdióbeszélgetés, amely 1976 februárjában hangzott el. Ebben Péchy Blanka a rá jellemző határozottsággal, céltudatossággal fogalmazott: „Egyszerűen olyan dologról van szó, amit meg kell csinálni! Meg kell teremtenünk az általános beszédkultúrát! Nem mi egyedül akarjuk csinálni, nem magunk, hanem ebbe bele kell kapcsolódnia egész társadalmunknak. Mi a tolmácsai akarunk lenni az állandó és országos figyelemzetésnek. Hogy figyelemzetessük egymást arra, hogy mi a jó vagy mi a rossz.” Deme László professzor úr az akkor készülöben lévő műsor elindításának okáról, társadalmi hasznosságáról beszélt: „A beszédkultúra kifejezőkultúra; az, hogy az emberek be tudjanak kapcsolódni a közéletbe; hogy a gondolataikat el tudják mondani, a közösség rendelkezésére és javára ki tudják fejteni. A demokrácia nem teszi az emberek gondolatolvasóvá. Azt csak abból tudják megítélni, hogy a másik mit gondol, mit akar, hogy mit és hogyan tud kifejezni, hogy tudja a többieknek értésére adni.” Lőrincze Lajos az adássorozat önkritikai jellegét emelte ki: „Hiba van elég, elég sok ahhoz, hogy valóban elinduljon itt ez a sorozat, és hogy az anyagát a rádiótól vegye, de azután az egész ország tanuljon ebből.” Bozó László főrendező az intézmény felelősségét taglalta: „Nagyon sokan a rádióból tanulnak beszélni, utánozzák.” Deme professzor úr zársként ezt mondta: „A mi kis műsorunk még csak nem is azt célozza, hogy beszélni tanítsuk meg a közönséget, hanem a beszédkultúrának az alapját, a halláskultúrát próbáljuk először megteremteni. Nem a hibázó ellen küzdünk, hanem a hiba ellen; ez közös küzdelem, és nem valaki ellen, hanem valami ellen, de még inkább valamiért. Kicsit játékos, de alapjában véve komoly, együttműködés volna ez a közönséggel, és azt hiszem, hogy itt az együttműködés jelleg a legfontosabb.”

Vélhetőleg néhányak ügye, játéka maradt volna a Beszélni nehéz! műsor, ha Z. Szabó László, a győri Kazinczy Ferenc Gimnázium tanára nem fogalmaz meg és tesz közzé egy országos felhívást, amelyben az iskolákat a műsorhoz való csatlakozásra buzdítja.

Péchy Blanka nagyszerű embereket választott maga mellé: szerkesztőtársa lett Deme László, a kor egyik legtekintélyesebb nyelvész; munkatársnak megnyerte Körmeny Lászlót, a „rádió hangját”, s a műsor rádiós szerkesztője lett Albert Zsuzsa, számtalan színvonalas irodalmi műsor készítője.

S hamarosan kiderült: a Beszélni nehéz! kapcsán sokkal többről van szó, mint egy alkalmanként 10 perces adássorozatról; egy nagyszerű mozgalom szerveződött köré, amelynek lelkes, hűséges tagjait a személyes ismeretség, az egymás iránti tisztelet, szeretet

Folytatása a II. oldalon →

Bűn és irodalom

Az irodalom iránt érzett szeretet gyermekkoromra vezethető vissza, egyetemi tanulmányaim alatt pedig a büntetőjog állt hozzám a legközelebb. Ekkor akadt a kezembe dr. Kiss Anna Bűnbe esett irodalmi hősök című alkotása, melyben a szerzőnő (az Országos Kriminológiai Intézet munkatársa) különböző irodalmi műveket közelített meg büntetőjogi szempontból. Ez egészen új, izgalmas megvilágításba helyezte számomra a szépirodalmi alkotásokat. Az olvasónak ez a fajta szemlélet még szórakoztatóbbá teheti az olvasás élményét, a joghallgatónak pedig érdekessé a száraz joganyagot.

Bűncselekmények már a mesékben is előfordulnak, gondoljunk csak a Hófehérke gonosz Királynőjére, aki három ízben kísérel meg eltenni láb alól a nála szebbnek vélt Hófehérkét: egy mérgezett fűszelével, egy mérgezett selyemövével, majd harmadik elkövetési módként egy mérgezett almával, ezzel megvalósítva a méreggel visszaélés vétségét és az emberölés büntetését.

De gondolunk-e bűnözőként Tímár Mihályra? Valóban „aranyember” volt? Gondolnánk, hogy több mint tíz bűncselekményt követett el? A teljesség igénye nélkül: Tímár a Szent Borbála hajóskapitányként a Duna Vaskapu-szakaszánál hajózott, melyen viharok esetén hajózási tilalom van érvényben. Tímár e szabályt megszegi, veszélyeztetve ezzel a hajón tartózkodók életét és testi épségét, s megvalósítva a vízi közlekedés veszélyeztetése bűncselekményt. Törökország területén járva felveszi a hajójára Ali Csorbadzsit és lányát, Tímeát, akik nem rendelkeznek olyan okiratokkal, melyekkel átléphetik a magyar határt. Tímár tudja ezt, mégis segít átjutni az országhatáron, megvalósítva az embercsempészség büntetését. A regény idején pestisjárvány söpört végig Magyarországon, megfékezése érdekében szigorú hatósági rendelkezések voltak érvényben; ennek értelmében minden hajót és rakományát át kellett vizsgálni a Dunán. Tímár a vizsgálat alól kivonja a hajót, sőt 50 aranyérem bocsát a vizsgálóhatóság részére, abból a célból, hogy ne teljesítsék kötelességüket, ezzel megvalósítva a járványügyi szabályszegés és a vesztegetés büntetését. Tímár Mihály a nővé cseperedő Tímeát elvette feleségül, majd megrendezte a saját halálát, visszatért a Senki Szigetére, és nőül vette

Belovári Noémit is. Ezzel megvalósította a kettős házasság és az intellektuális közokirat-hamisítás büntetését (hiszen halála tényéről a hatóságok halotti anyakönyvi bizonyítványt állítottak ki). A sor azonban folytatható lenne a költségvetési csalás büntetésével, a számviteli rendjének megsértése bűncselekménnyel, a természetkárosítás büntetésével is.

Victor Hugo A párizsi Notre-Dame című regényében is felfedezhetünk bűncselekményeket; például a hamis vád büntetését, amikor Frollo főesperes leszúrja Phoebus kapitányt, s a hatóságok előtt Esmeraldát vádolja a cselekmény elkövetésével. A kényszer-vallatás büntetését, hiszen Esmeralda csak a kínzások hatására tesz „beismerő” vallomást. Quasimodo elköveti a hatósági eljárás megzavarásának vétségét, amikor megmenti a lányt a bitófától, majd elrejtja a Notre-Dame falai között. Frollo főesperes azonban megtalálja a lányt, és megpróbálja erőszakkal a magáévé tenni, így elköveti a szexuális erőszak büntetését. Esmeraldát a regényben kivégzik, Quasimodo pedig megöli Frollót, s ezzel erős felindulásban elkövetett emberölést valósít meg. A regényben számos olyan kifejezést is találunk, melyeket napjainkban is használunk, de eredetük kevésbé ismert, így például a *nem vennék rá mérget, nem tennem tűzbe érte a kezem* vagy a *kutyának sem kell* középkori bizonyítási eljárásokat idéznek. Olyan esetekkel is találkozunk a műben, amelyek a korabeli ítélkezéstről árulkodnak, így például amikor patkányokat citáltak volna bíróság elé, mert megdézsmáltak a gabonát.

Érdekes ilyen szemüveggel megvizsgálni Csáth Géza Anyagyilkosság vagy A kis Emma című művét, ahol elgondolkoztunk a gyermekek büntetőjogi felelősségén, vagy éppen Robert Merle Mesterségem a halál című regényét, azon tűnődve, vajon mentesít-e a büntetőjogi felelősség alól, ha parancsra követünk el emberiség elleni büntetést.

Az író sohasem tesz igazságot, ezt az olvasóra bízta; a való életben a bíróság ítélkezik a bűnösök felett. Mert a bűn örök, átível korszakokon, összekötve a képzeletet a valósággal.

Ponyokai Judit

Az ezredik

Folytatás az I. oldalról

köti össze. Ezért 1980-tól a budapesti Kossuth Zsuzsa Egészségügyi Szakközépiskolában kezdetét vette a közönségtalálkozók sorozata, majd évente a szakkörvezetők találkozója a stúdióban, aztán 1987-től a Beszélni nehéz!-körvezetőknek évi egyhetes (ön)továbbképzése.

1988-ban bekövetkezett az első törés, az első tragédia. 1988. július 7-én az időszerű adás ismétlésének leforgatását Albert Zsuzsa szomorú bejelentése vezette föl: „Kedves Barátaink! Péchy Blanka, a Beszélni nehéz! mozgalom alapítója, nagy családunk gondviselő, szerető édesanyja, tegnap hajnalban csöndesen elaludt. Örizzük emlékét azzal, hogy az ő szellemében dolgozunk tovább, nem feledve azt, amit utolsó találkozásunkkor nekem is elmondott: hogy az embernek nagyon fontos a tudás, de a legfontosabb az egymás iránti szeretet. Péchy Blankáról majd egy későbbi adásban is megemlékezünk.” Deme professzor úr – többek között – így búcsúzott munkatársától: „Méltassam? Persze, színész volt, író, publicista, kutató és nevelő a mi szemünkben is; de elsősorban szülője és felnevelője annak a nemes mozgalomnak, amely nagy családunkat magyarázó létrehozta, majd szaporodásnak indította. Körvezetők és kortagok, tanárok és diákok vallják most: e mozgalomban ébredtek rá az anyanyelv szépségére, pallérozásának fontosságára, pontos használatának embernevelő, társadalomformáló értékére.” Természetesen Deme László lett a mozgalom irányítója, egyben a műsor szerkesztője, a példamondatok magyarozatára Miskolczi Margit tanárnőt kérte fel, aki akkor már sok év óta volt a Beszélni nehéz! munkatársa. Példamondatok-magyarozatait a Magyar Rádió Kazinczy-díjas bemozdója, Eröss Anna olvasta föl, ezért Miskolczi tanárnő hangját kevés felvétel őrzi.

Margit néninket 1995-ben elvesztettük, akkor Deme professzor úr új társszerkesztőt volt kénytelen maga mellé venni. Rövidke közvélemény-kutatás után e sorok írójára esett a választása. Az új felállítás 2007-ig, a műsornak a Magyar Rádióból való kiebrudalásáig meg is maradt. S miközben kihagyás nélkül, évente követték

egymást az országos találkozók, körvezetői táborok, a mozgalom tagjainak újabb együttműködési formái alakultak ki: az általános iskolások balatonboglári táborai, a középiskolás korosztálynak a budapesti Gundel Károly Vendéglátóipari Szakközépiskolában megrendezett Péchy Blanka-émléknapjai, meg a 10–14 éveseknek a fővárosi Práter Általános Iskolában lebonyolított „Anyanyelvi nap”-jai.

2007. május 25. a következő szomorú nap műsorunk életében: a Magyar Rádióban az adássorozat szignáljaként akkor hallhattuk utoljára a Galántai táncok zárótaktusait, amely 31 éven át 813 adásnak és ismétlésnek volt bevezető és záró zenéje.

Hála Juhász Juditnak, a Magyar Katolikus Rádió vezérigazgató-helyettesének, 2007. szeptember 22-én új helyen, új címmel, kissé átalakított tartalommal, de folytathattuk. Haláláig természetesen Deme László volt a Szórol – szóval szerkesztője; rendelkezése szerint Vadász Zsuzsa szerkesztőtársam lett a példák magyarozója, Bencédy József, Gerstner Károly és H. Tóth Tibor tanár urak a nyelvész munkatársak.

S így érünk el a jelenbe: 38 év alatt kb. 75 000 levél érkezett a szerkesztőkhöz, ezeket ma a széphalmi múzeumban őrzik; 35 közönségtalálkozó, 28 körvezetői tábor, 25 Péchy Blanka-émléknap, 26 balatonboglári tábor, 17 Anyanyelvi nap fémjelzi mozgalmunkat az 1000 adás mellett. 360 szakkör és egyéni megfűjtő küldte el a jelölt példamondatokat a Beszélni nehéz! műsorhoz, illetőleg 2007 óta 186 közösség és egyéni önkéntes munkatárs kapcsolódott a Szórol – szóval adásaihoz.

Vegyük komolyan Péchy Blanka végrendeletszerű üzenetét: „Folytassátok, ha én már nem leszek!” S tegyük mellé Professzor úr szavait: „Talán megéri majd ezekből az Akadémiai Kézirattár kései bűvárlója is, mit jelentettünk egymásnak, mi, néhány ezren a tízmillióból – vagy a Duna Televízió adásait is számítva, a tizenötötől –, akik összetartunk, hogy beszédkulturánkkal belső emberi kultúráltságunkat is őrizzük, mentjük; akik olyan gonddal és szeretettel ápoltuk kapcsolatainkat, vettük át és adtuk tovább a híreket, egymásnak – egymásról.”

Kerekes Barnabás

Anyanyelvünkkel játszva versenyeztek határon innen és túl

A Nemzeti Művelődési Intézet Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Irodája az elmúlt évben hirdette meg „Anyanyelvi játékok, játékos anyanyelv” című vetélkedőjét megyei és felvidéki általános és középiskolások négyfős csapatainak. Nagy volt az érdeklődés a fiatalok körében, hiszen több mint felszáz csapat küldte el jelentkezését.

A verseny írásbeli selejtezővel indult, melyben olyan különleges feladatokat kaptak a versengő diákok, amelyek a nyelvi leleményességet igyekeztek felmérni. A kisiskolásoknak 16 soros verset kellett írniuk a télről. A feladványt az nehezítette, hogy a megadott 40 szóból minél többnek az eszerpente színönimáját is bele kellett szőniük a versikébe. A középiskolásoknak pedig versszakonként még két alliterációt is szerepeltetniük kellett a művükben. Érdekesebbnél érdekesebb megoldások születtek, amelyek sokszor megmosolyogtatták az iroda dolgozóiból álló zsűrit. A tréfás, játékos, ugyanakkor kreativitást is igénylő feladatsor jócskán próbára tette a diákok leleményességét, és megmozgatta fantáziájukat is. A kérdéssor összeállításában nagy segítséget nyújtott az Anyanyelvpolók Szövetségének „nyelvi rejtvénytára”, valamint Varga Mónika, a Nemzeti Művelődési Intézet munkatársa.

A középdöntőbe Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből 15 általános és 12 középiskola jutott be. A Felvidékről viszonylag kevés csapat jelentkezett, így ott a középdöntővel kezdődött a nyelvi játék. Tornalján és Királyhelmecen, valamint a Nemzeti Művelődési Intézet Győr-Moson-Sopron Megyei Irodájában versengtek a fiatalok a két továbbjutó helyért. A nagymegyeri iskola részvétele tette igazán modernné a versenyt, hiszen Győr és Tornalja az internet segítségével kapcsolódott össze. Megható pillanatok élt át a helyszíneken zsűri, versenyző, szervező, felkészítő tanár egyaránt. A fiataloknak a verseny során mesterségneveket kellett körülírniük, közmondásokat kellett elmutogatniuk, leleményességüket azonban akkor mutatták meg a legjobban, amikor szituációs játék formájában kellett népszerűsíteniük anyanyelvüket diáktársaik körében. Természetesen az írásbeli feladatok ebben a fordulóban sem maradhettek el. A szakmai zsűri elégedetten értékelte a diákok produkcióit. Végül az általános iskolásoknál Nagymegyer, míg a középiskolásoknál Fülek vette sikerrel az akadályt.

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei középdöntőkből a következő intézmények csapatai jutottak a döntőbe: a Szalézi Szent Ferenc Gimnázium Kazincbarcikáról, a Kazinczy Ferenc Általános Iskola Jókai Mór Tagiskolája Sátoraljaújhelyről és a Kazinczy Ferenc Református Általános Iskola Tiszauvárosból. A középiskolások kategóriájában a fülekiek mellett a miskolci Léway József Református Gimnázium és Diákotthon, a Kós Károly Építőipari Szakközépiskola és Szakiskola, valamint a szerencsi Bocskai István Katolikus Gimnázium jutott be a legjobb négy közé. A döntő egy új kezdeményezés első lépcsője, és a diákok is, a tanárok is nagyon várják már a folytatást.

Brézai Zoltán

Nemcsak beszélni nehéz...

... hanem olvasni is.

Aki gyakorlott felolvasó, annak nem jelent gondot egy-egy rövid szöveg élményszerű megszólaltatása akár rajtaütésszerű, azonnali helyzetben sem. Kétségtelen, hogy nehezebb helyzetben van az illető, mint ha lett volna ideje felkészülni, de egy sokat szereplő embernek – mondjuk egy leendő tanárnak – valamint eshetőségekkel is számolnia kell. Tanító- és óvóképzős hallgatóikkal sokat gyakoroltattam a rögtönző felolvasást (számukra idegen szövegekkel), és rá kellett jönnöm: nem egyszerű a feladat. Nemcsak azért, mert a fiatalok nem ismerik a kezükbe adott szöveget, esetleg kevesebbet olvasnak, hanem mert a szöveg értelmezése is gondot okoz olykor számukra.

Ne tessék nagy dolgokra gondolni: meséket, gyermekverseket vagy felnőtteknek szóló, de humoros költeményeket vittem be az órákra. Mégis sokszor akadt meg a hallgatók szeme egy-egy hosszabb mondaton vagy szón. Ettől természetesen a szereplés-kor egyébként is meglévő lámpaláz csak erősödött, és a bakizásnak zavart nevetés, elpirulás és sűrű elnézés-kérés lett a vége.

Egy másik jelenség, a hangsúlyok (és a hanglejtés) eltolódása pedig mindannyiunk előtt ismert: alapvetően nem a keresztnév, hanem a vezetéknev a hangsúlyos a magyar személynevekben; a magyarban többnyire a szó elején van a hangsúly; ha pont van a mondat végén, akkor lezárjuk az intonációt; ha valami új, eddig nem ismert dolgot vezet be a szöveg, akkor arra a hanglejtéssel és a hangszállal is fel kell hívni a figyelmet, stb. Sokszor a felolvasás ezek (a szövegértelmezés és a hangsúly/hanglejtés eltolódása) miatt nem lehetett élményszerű: nem emelkedett ki az újdonság (a réma) a szövegből, s az egész felolvasás monoton volt. A réma megjelenése pedig meglepődést, olykor értetlenséget váltott ki a felolvasóból.

A hangos olvasás tanítását innenől fogva a téma-réma viszony megértésével folytattam, hosszasan esetelvé és példákon keresztül ismertetve a szemléletes olvasás alapjait. És a dolog bevált: a hallgatók elkezdtek keresni az új értelmet a szövegekben, koncentrációjuk láthatóan erősödött, a gyors beszédűek olvasási tempója érezhetően lassult. Csodák persze nincsenek: a következő héten kezdhettek előlről, hiszen már alig emlékeztek rá, mit mondtam korábban. De a módszer ettől még működött, és a félév végére szép eredményeket értünk el. Persze ha a hallgatók nem akarják jobban csinálni, akkor próbálkozhat a tanár, nem fog sikerülni.

Az újdonságok keresése persze nemcsak a felolvasásban segít minket: ez teszi érdekessé az életet. Ahogyan az is, hogy a szépségért (a felolvasás szépségéért is) meg kell küzdenünk.

Pölcz Ádám

„Az anyai nyelv köti össze az elméket”

Folytatás az I. oldalról

Szóbeli: szabadon választott vers vagy próza bemutatása; kötelező vers szövegértő, -értelmező felolvasása – 80 pont.

Mindhárom versenyformában a szóbeli kötelező próbára a versenyző 15 perces egyéni felkészülése után kerül sor.”

Aki szokott „édes anyanyelvünk” vagy „szép beszéd” megmérettetésekre járni, annak ismerős lehet ezeknek a versenyformáknak a leírása. Az érdekesség az Aranka esetében a harmadik, a vers- és prózamondó kategória, mely ötvözi az egyébként népszerű versmondást a nyelvművelő versenyek követelményrendszerével, egyszersmind összehozza azokat a fiatalokat, akik különben talán sosem találkoznának (hiszen versmondó lényegesen több van, mint ahánynak kapcsolata van a nyelvművelő mozgalommal). A Versben bujdosó ugyanakkor kicsit Hamupipókéje is az Arankának: míg az első két kategória legjobbjai részt vesznek a sátoraljaújhelyi, illetve a győri döntőn (mivel ezeknek az Aranka voltaképpen az erdélyi elődöntője), a harmadik versenyformából nincsen továbbjutási lehetőség magyarországi versenyre.

Idén tizenhárom megye kapta meg a felhívást az Arankára, de volt olyan év, hogy tizenkilenc megyéből jöttek versenyzők. A tavalyi évet leszámítva a résztvevők száma is mindig tekintélyes volt, általában 80–90 között mozgott (egy ízben a 100-at is elérjük). Öröndetes, hogy ennyi fiatal van kapcsolatban a nyelvműveléssel, de más miatt is figyelemre méltó ez a szép szám: aki még nem járt Erdélyben, el sem tudja képzelni, hogy mennyivel nagyobbak a távolságok, mint Magyarországon; így külön értékelendő, hogy sok versenyző és felkészítő tanár akár 300 km-t is utazik, hogy részt vehessen a versenyen.

A Társaság a kezdetektől szoros kapcsolatban áll az Anyanyelvpolók Szövetségével, sok segítséget is kapott tőle, hiszen a

Kazinczy- és az Édes anyanyelvünk versenyek már akkor is jelentős múltra tekintettek vissza. Így egyértelmű, hogy a versenyen is visszatérő vendégek a magyarországi bírálóbizottsági tagok, akiket azért nem említek név szerint, mert nem tudnék mindenkit felsorolni, aki az elmúlt 20 évben zsűrizett az Arankán. Mellettük természetesen kolozsvári középiskolai tanárok, egyetemi oktatók, színművészek is bekapcsolódtak a munkába, feladatlap-készítéssel, zsűrizéssel egyaránt.

Utóljára hagytam – de távolról sem utolsósorban – a helyszínt, illetve a helyszíneket. Otthonunk az Apáczai Csere János Gimnázium, itt zajlik maga a verseny; a megnyitóra általában a Protestáns Teológia dísztermében kerül sor. Persze, akadtak az évek során kalandos versenyek is... Volt, hogy a megnyitó a Báthory-iskola dísztermében volt, majd az egész verseny a Református Kollégiumban, és éjjel (vagy inkább hajnalban) kellett a versenyhez szükséges „cuccokkal” egyik iskolából a másikba meg a harmadikba áthurcolkodni – még szerencse, hogy egy-egy fél utca csak a táv közöttük. Sőt, ha emlékezetem nem csal, életem egyik első Aranka-díjkiosztóján a Katolikus Nőszövetség termében vettem részt...

Belegondolni is szörnyű (no, csak az idő múlása miatt, természetesen), hogy az idén húszéves versenynek már tizenhárom éve vagyok én is részese, előbb, a középiskola négy évében mint versenyző, aztán mint szervező. Az irodalom és az anyanyelvpolás iránt érdeklődő diákként, osztályfőnököm, Misztrik Jolán hívására versenyeztem évről évre a Versben bujdosó kategóriában, majd fokozatosan közeledtem a szervezés felé: 2004-ben, XII. osztályban már én írtam a beszámolót a versenyről a helyi napilapba, a következő évtől pedig egyre többet s többet segitettem az előkészítésben, lebonyolításban. Örülnék, ha a harmincadik, negyvenedik, ötvenedik Arankáról is írhatnék...

Széman E. Rózsa (Kolozsvár)

„Gondolta a fene...”

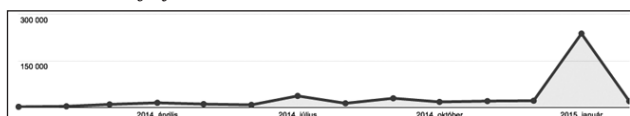
Beszámoló az anyanyelvapolo.hu elmúlt egy évéről

2013-ban a magyar nyelv napján jelentettük be, hogy megújul az Anyanyelvapolo Szövetségének weboldala, az anyanyelvapolo.hu. Azóta több mint egy év telt el, így itt az ideje a számvetésnek, és hogy beszámoljunk az oldal működéséről, eddig elért eredményeiről, sikereiről.

Az oldal gondozására egy ötfős szerkesztőséget állítottunk fel, amelynek tagjai az ifjúsági vezetőségből kerültek ki: Dömötör Andrea, Kerekes Zsolt, Muszka Agnes, Széman E. Rózsa és e sorok szerzője kéthetente tartunk szerkesztőségi ülést, amelyen összeállítjuk az elkövetkező napok teendőit, hogy folyamatosan, napról napra friss tartalommal tölthessük fel az oldalt. Igyekszünk az összes, az anyanyelvi mozgalmakhoz tartozó eseményről beszámolni, emellett két-három naponta újabb nyelvi ismeretterjesztő cikkeket, anyanyelvi kvizeket, könyvismertetőket találhatnak az oldalra látogató olvasók.

Óriási öröm számunkra, hogy naponta most már legalább 1000 látogatónk van, ami – összehasonlítva más civil szervezetek honlapjaival – hatalmas eredmény.

A legsikeresebbek természetesen az anyanyelvi és helyesírási kvizek. Ezeket eddig kb. 63 000-en töltötték ki. A legtöbben (21 221-en) a j-ly kvízünkre voltak kíváncsiak.

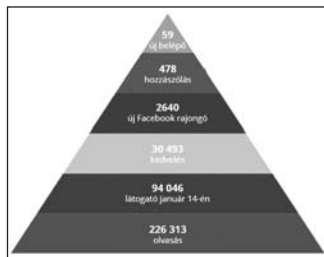

Az anyanyelvapolo.hu havi látogatottsága 2014. január 1. és 2015. február 20. között

2014. január 1-je óta az öt legtöbbet olvasott cikkünk (a kvizek kivételével) a következők voltak (feltüntetjük az oldalon töltött átlagos időt, amely arra enged következtetni, hogy a számok nemcsak „példányszámok”, hanem ténylegesen el is olvasták az írásokat):

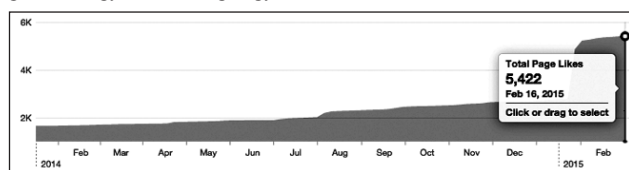
Cikk címe	Megtekintés	Oldalon töltött átlagos idő
5+1 kifejezés, amit szinte mindenki rosszul ír és használ	226 313	00:04:53
A SZÓ 2014 – Mi legyen az év szava?	11 430	00:01:37
Kis karácsony, nagy Karácsony? – ünnepnevek helyesírása	8 806	00:03:20
Foci, csel, kapufa – a futball szavai	5 028	00:02:42
Húsvéti hagyományok – a feltámadás ünnepe	3 771	00:02:32

Míndezek közül a messze legkiemelkedőbb az **5+1 kifejezés, amit szinte mindenki rosszul ír és használ**. A cikket 2015. január 13-án tettük közzé, és azóta összesen **226 313-szor olvasták el**. A csúcspontjan 14-e volt, az írás csak ezen a napon **94 046** látogatót vonzott az oldalra; ebben az időszakban **30 493-an kedvelték, és 478-an hozzá is szoltak** a cikkhez. Egyértelműen ennek a fogalomnövekedésnek köszönhető, hogy ez alatt az időszak alatt **59 belépési nyilatkozat** is érkezett a szövetséghez!

Érdekes még, hogy az oldalt nemcsak Magyarországról, hanem más országokból is szép számmal látogatják. Az elsők között szerepel Románia, Szlovákia, Anglia, Németország, Ausztria, az Amerikai Egyesült Államok, Ukrajna, Indonézia.

Hasonló sikereket könyvelhettünk el a Facebookon is: a cikk óta **2640** fölvel, csaknem kétszeresére bővült a táborunk, jelenleg **5422-en kedvelik** az oldalunkat. Szinte mindennap felteszünk rá valamilyen nyelvi érdekességet, és igyekszünk egyre több mindenbe bevonni a rajongóinkat. Úgy látszik, elég nagy sikerrel.

Az Anyanyelvapolo Szövetségének Facebook-oldalának rajongószáma 2014. január 1-je és 2015. február 16-a között

Terjéki Tamás

Elindult az ASZISZ MÉDIA 2015

Az Anyanyelvapolo Szövetségének weboldalát 2013-ban, a magyar nyelv napjához kapcsolódóan gyökeresen megújítottuk mind formailag, mind tartalmilag. Szeretnénk, ha a közeljövőben a szövetség ifjúsági tagozatának honlapja is hasonló változáson menne keresztül. Ebbe a munkába pedig szeretnénk bevonni az ifjúsági szervezet tagjait. Ezért a II. Kárpát-medencei Ifjúsági Anyanyelvi Parlamenten az anyanyelvapolo.hu szerkesztősége előterjesztett egy újabb pontot a 2015-ös határozatnak pontok közé: az ifjúsági tagozat honlapjának megújítása érdekében szorgalmazzuk egy szerkesztőségi munkacsoport létrehozását.

Ennek megvalósítása érdekében az év elején újjá indítottuk az ASZISZ MÉDIA 2015 képzési programunkat, azzal a céllal, hogy az Anyanyelvapolo Szövetségének elnöksége, az ifjúsági vezetőség és a honlap jelenlegi szerkesztősége átadhassa a honlap szerkesztésével, fejlesztésével, médiaanyagok készítésével kapcsolatos tudását, tapasztalatát néhány érdeklődő fiatalnak.

A programra sok lelkes fiatal anyanyelvapolo jelentkezett az ország számos pontjáról. A képzésen részt vesznek fiatalok nemcsak Budapestről, hanem Miskolcra és Szegedre is. A jelentkezések során többen elmondták, a tanulás mellett fontosnak tartják azt is, hogy hozzájuk hasonló gondolkodású fiatalok közösségével együtt gyarapíthatják tudásukat.

Az egyéves program során a fiatalok betekintést nyerhetnek szerkesztőségünk munkájába, fejleszthetik íráskészségüket, ízelítőt kaphatnak a videóképzés világából, megismerkedhetnek a fényképezés alapjaival, megtanulhatják a cikkszerkesztés alapelveit. Célunk a gyakorlatközpontú képzés megvalósítása mellett egy igazán jó közösség létrehozása, olyané, amelynek tagjai szeretnének és aktívan tudnak is foglalkozni az Anyanyelvapolo Szövetségének ügyeivel, és akiknek a felkészültségére biztosan támaszkodhatunk a jövőben.

Muszka Ágnes

REJTVÉNYROVAT

Kedves Rejtvényfejtők!

Csupa kiváló alkotótársat köszönhetünk feladványunk megfejtői között, hiszen olyan keresztneveket is megtaláltak a szövegben, amelyekre mi nem gondoltunk (pl. Zalán-Alán, Csaba-Aba, Zelma-Elma). Öröm volt átnézni leveleiket, valamennyien remekül játszottak. Mégis kiemeljük a szokolyai Cseh Péter Általános Iskolát, ahonnan 4. osztályosoktól is kaptunk nagyon jó megfejtéseket. Köszönjük tanáruknak, hogy összegyűjtötte és elküldte ezeket. Gratulálunk!

A névkereső intarziájáték megoldása (a szövegben található sorrendben):

Kornél, Emese, Orbán, Emma, Mara, Adél, Edit, Ditta, Tamás, Béla, Csaba, Aba, Gáspár, Jakab, Gyula, Réka, Ernő, Lea, Márta, Olga, Éva, Dénes, Tádé, Antal, Margit, Eta, Tas, Agnes, Eszter, Ete, Zalán, Alán, Laura, Péter, Teréz, János, Elemér, Erik, Imre, Vera, Ede, Márton, Ali, Lilla, Zelma, Elma, Vendel, Tímea, Jenő, Samu. Minden megfejtőt jutalmaznánk, de mivel ez nem lehetséges, sorsoltunk. Az öt nyertes:

Gyuris József, Szeged; Múzer Vivien, Szokolya; Stedra Flóra, Szokolya; Varga István, Debrecen; Závodszy László-Júlia-Anna, Veregyház.

És most utazzunk! Magyarországi kalandozásra indulunk, 16 települést keresünk meg. Utunkon a magánhangzók vezetnek, mert minden helynévből megadjuk ezeket. A mássalhangzók helyét kipontoztuk. (A kétjegyű mássalhangzó 2 pont.) Ha a neveket helyesen egészítik ki mássalhangzókkal, megtalálják utazásunk állomásait. Segítséggel betűrendben adjuk meg a helyneveket.

1. A.a.o...e...é., 2. .a.o.ö...é.e, 3. ..o..ao.á., 4. E...e.e...e, 5. ..ö...o.o.a, 6. ..a.o.e.e.e, 7. .a.á.o.ö.ö., 8. I.ó.ö.ö.e, 9. .e.i.a.u...á., 10. .o.á.i...e., 11. .i.ó.a.o.o., 12. .e.i.e...e, 13. .á.ó.ö...e., 14. .á.i.i...ö., 15. .o.o.o.á., 16. .i.á...e.e.

Megfejtésül a 16 település nevét írják meg nekünk. Cím: Jókai Mór Gimnázium, Rejtvény, 2900 Komárom, Táncsics M. u. 32. A beküldési határidő: **2015. május 15.**

Édes Anyanyelvünk ifjúsági melléklet, 2015. április

Az Anyanyelvapolo Szövetsége Ifjúsági Szervezetének hírlevelét **Kerekes Barnabás** szerkesztette.

Cím: 1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Villámposta: posta@anyanyelvapolo.hu, www.anyanyelvapolo.hu